

ПОСІБНИК АКТИВІСТУ

Юридичні та практичні поради
при спілкуванні з поліцією

REVDIA.ORG

Підготовано на основі посібника мінських анархістів «Пособие активисту. Юридические и практические советы при общении с милицией». Брошура перекладена та адаптована під українську специфіку та законодавство. Призначена для активістів, які хочуть підвищити свій рівень культури безпеки під час вимушеного спілкування з поліцією.

ЗМІСТ

ВІД РЕДАКЦІЇ	5
ПРАКТИЧНІ ПОРАДИ: ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ АКЦІЙ ПРОТЕСТУ	7
▪ Організація «санкціонованої» акції	8
▪ Організація «несанкціонованої» акції	12
▪ Інформаційне забезпечення	15
▪ Перед виходом на акцію підготуйся	17
▪ На акції	20
▪ Трохи про листівки	22
▪ Відхід з акції	23
ОСОБЛИВОСТІ СПІЛКУВАННЯ З ПОЛІЦІЯНТАМИ	24
▪ Зустріч із співробітником поліції на вулиці	26
▪ Перевірка документів	31
▪ Вербування	34

У ПОЛІЦЕЙСЬКОМУ ВІДДІЛКУ	40
▪ Доставлення чи затримання	41
▪ Поведінка у відділку	43
▪ Протокол	45
▪ Надання свідчень, пояснень	48
▪ Особистий огляд та огляд речей	53
▪ Вилучення речей	56
▪ Освідування	57
▪ Превентивне затримання	57
▪ Побиття співробітниками поліції	61
▪ Дактилоскопія (взяття відбитків пальців)	65
▪ ДНК-дактлоскопія	66
▪ Суд по адміністративному правопорушенню	68
▪ Штраф	70
▪ Адміністративний арешт	72
▪ Зброя і закон	73
▪ Оскарження постанови	78
▪ Оскарження незаконних дій співробітників поліції	78
КРИМІНАЛЬНА СПРАВА	80
▪ У разі порушення кримінальної справи	81
▪ Свідок, підозрюваний, обвинувачений, потерпілий	82
▪ Свідок	82
▪ Підозрюваний, обвинувачений	84

▪ Затримання підозрюваного	88
▪ Термін утримання під вартою	90
▪ Огляд, освідування	92
▪ Обшук	94
▪ Провокації	97
▪ Допит і бесіда	99
▪ Офіційні та неофіційні виклики	101
▪ Що робити, якщо прийшла повістка?	102
▪ Що робити, якщо викликають на «бесіду»?	103
▪ Чотири основних принципи відповідей на допиті або система «ПОСД» (мов. ориг. «ПЛОД»)	110
▪ Протокол допиту під час кримінального слідства	116
▪ Перший раз в камері в ізоляторі тимчасового тримання (ІТТ)	117
▪ Перший раз у в'язниці та життя в камері	119
▪ Поради родичам та друзям заарештованого	123
КОРИСНІ ПОСИЛАННЯ	126

ВІД РЕДАКЦІЇ

Укладаючи цю брошуру, ми не сподівалися створити універсальне «керівництво» на всі випадки життя. Різноманітність різних ситуацій нескінченна, а всіх тонкощів законодавства не може знати жоден юрист. МЕТА — дати основні рекомендації тим, хто хоче з мінімальними втратами вийти із ситуації вимушеного спілкування зі співробітниками поліції.

Головна зброя — впевненість у наявності у нас прав і почуття власної гідності. Навіть якщо ви не відчуваєте ані краплі поваги до закону, вимагайте його дотримання від співробітників поліції. Звісно, МВС та СБУ все менше уваги приділяють закону, але дуже часто ця тактика все ще може бути ефективною.

Поліція майже ніколи повністю не дотримується законів – зокрема тому, що законів багато, трактувати їх можна по різному, і вони обмежують можливості поліціяннта (як у виконанні плану з розкриття злочинів, затримань і т.п., так і у заробітку). Тому знаючи закон ви завжди можете знайти, до чого «причепитись». Питання лише у тому, що важливіше у такому випадку – «качати права» й добиватися «торжества закону», або якнайшвидше попроситися з поліціяннтами та вирушати по

своїх справах.

Керуйтеся здоровим глуздом. Вирішуйте самі, чи варто йти на серйозний конфлікт. Ви можете як перемогти (якщо поліція не захоче мати з вами справу, вважаючи вас небезпечним скандалістом), так і програти (якщо ви вичерпаєте терпіння співробітників поліції й вони піддадуть вас пресингу). На наш погляд, найоптимальніший шлях — серединний. Рішуче стійте на своєму, відстоюйте свої права, але не намагайтесь довести весь відділок «до сказу» своєю демонстративною впертістю та «принциповістю».

І останнє. Стосовно затриманих, підозрюваних та інших категорій зі сторони поліції, все більш значну роль відіграє те, чи є замовлення «зверху». Якщо організація або людина потрапляє у список «небезпечних для суспільства», «замовлених» (останнім часом серед таких опиняються навіть профспілкові активісти та учасники акцій проти забудов), події починають розвиватися за найжорсткішим сценарієм, а закон втрачає свою силу. До випадків поліцейського свавілля важливо повертати увагу громадськості, робити з них «скандал для ЗМІ». Навіть, якщо ви не бажаєте звертатися до журналістів з ідеологічних причин, ще раз задумайтесь над тим, що це посприєє не такому нахабному спілкуванню поліції з активістами.

**ПРАКТИЧНІ ПОРАДИ:
ОРГАНІЗАЦІЯ ТА
ПРОВЕДЕННЯ АКЦІЙ
ПРОТЕСТУ**

ОРГАНІЗАЦІЯ «САНКЦІОНОВАНОЇ» АКЦІЇ

Законодавство України встановлює інформувальний, а не дозвільний характер організації акту протесту. Тобто, для проведення будь-якої мирної акції не потрібно отримувати в органі влади офіційного дозволу, достатньо лише заявити йому про свої наміри. Однак на практиці влада нерідко забороняє проведення цих заходів, якщо захоче. Для цього органи влади знаходять різноманітні приводи: ремонт узбіччя, проведення дитячого свята на тому ж місці тощо.

З анархістської точки зору, санкціонувати акцію не варто. Проте узгоджувати протест має сенс тоді, коли форма проведення не дозволяє реалізувати його без повідомлення владі. Наприклад, ви збираєтесь довго стояти в одному місці, плануєте залучити велику кількість людей, які не готові до конфліктів із поліцією і так далі.

Згідно зі **ст.39 Конституції України** *«Громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування. Обмеження щодо реалізації цього права може*

встановлюватися судом відповідно до закону і лише в інтересах національної безпеки та громадського порядку — з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей».

Цивільний кодекс України, зокрема **стаття 315**, передбачає право фізичних осіб на мирні збори, конференції, засідання, фестивалі тощо.

Поліціянти можуть чіплятись до дрібниць, аби заборонити чи достроково завершити акцію протесту. Ви можете оскаржити їх дії на місці, посилаючись на текст закону (радімо мати при собі роздруківку, а краще — надрукований типографією примірник). Детально описати, як узгоджувати та проводити «санкціоновану» акцію, в цій брошурі ми не будемо — існує величезна кількість різних нюансів, тому ми обмежимось лише найважливішим.

У заяві необхідно вказати: дату, час, мету, місце, орієнтовну кількість осіб на початку мирного зібрання, ПІБ організатора, наявність апаратури. Конкретної форми повідомлення та її взагалі нормативно-правової бази, яка регламентує і регулює питання проведення мирного зібрання, немає.

Повідомлення пишеться в довільній формі. Законодавчо терміни, в які необхідно повідомити органи виконавчої влади або місцевого самоврядування, не закріплені. Публічний захід може проводитися в будь-яких місцях у разі, якщо його проведення не створює загрози безпеки його учасників.

Пікет — це «стояння на місці з плакатами» плюс ще щось, що ви можете вигадати, але без посилюючої звук апаратури та організованого руху куди-небудь. Зверніть увагу, що до піке-

тування прирівнюється спільна масова присутність громадян у завчасно визначеному суспільному місці у встановлений час задля здійснення завчасно спланованих дій, організована для публічного вираження своїх суспільно-політичних інтересів або протесту, тобто будь-який флешмоб або «ланцюжок незгодних» теж є пікетом.

Якщо використовується апаратура (мегафон і т.п.) це буде вже мітинг, з рухом — хода. Скандувати лозунги на акціях не заборонено, роздавати листівки, газети, збирати підписи, використовувати прапори – також. Водночас відповідно до **частини 1 статті 4 Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського), тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки»** на всій території України заборонено виготовлення, поширення, а також використання символіки тоталітарних режимів (у тому числі у вигляді сувенірної продукції). На пікеті можна виголошувати промову, покладаючись на силу власного голосу. Згідно з чинним законодавством заборонено:

- Порушення порядку організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій (**стаття 185-1 КУпАП України**);
- Надання посадовими особами для проведення з порушенням установленого порядку зборів, мітингів, вуличних походів або демонстрацій приміщень, транспорту, технічних засобів або створення інших умов для організації і проведення зазначених заходів (**стаття 185-2 КУпАП України**);
- Організацію масових заворушень, що супроводжувалися насильством над особою, погромами, підпалами,

знищення майна, опором представникам влади із застосуванням зброї або інших предметів, які використовувались як зброя, а так само активну участь у масових заворушеннях (**стаття 294 КК України**);

- Захоплення державних або громадських будівель чи споруд з метою незаконного користування ними або перешкода нормальній роботі установ, організацій, підприємств та деякі інші злочини (**стаття 341 КК України**).

Проведення мітингів, зборів, походів, демонстрацій та пікетування, про які завчасно сповіщено органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування, не підпорядковуються обмеженням щодо часу проведення (згідно зі **ст. 24 закону «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення»**).

Рекомендовано завчасно продумати альтернативний варіант акції (час та місце її проведення) на випадок, якщо її вважатимуть загрозою та суд винесе постанову, щодо заборони проведення акції.

Якщо вам «дали дозвіл» на акцію, це не свідчить про те, що на ній вам не перешкоджатимуть і даватимуть робити все що завгодно.

Учасники акції мають дотримуватись «суспільного порядку» (не лягати матом, не вживати алкогольні напої й т.п.) — за цим усім, зазвичай, слідкують спеціально спрямовані на місце акції працівники поліції. Незадоволення поліції можуть викликати занадто велика кількість учасників, занадто близьке їх розташу-

вання до входу у будівлю і таке інше. Не поспішайте виконувати всі вимоги поліціантів — вони не так вже й добре знають закон і, як правило, просто перестраховуються. З приводу будь-яких претензій з ними можна і потрібно сперечатись, потребувати юридичного обґрунтування їхніх вимог. При цьому важливо, щоб суперечка з поліціантами не перешкождала проведенню акції: доки 1-2 сперечаються інші проводять заплановане.

У будь-якому разі, санкціонувати акцію чи ні, залежить від конкретного випадку: від мети її проведення, часу та місця, готовності влади до репресій, тощо.

ОРГАНІЗАЦІЯ «НЕСАНКЦІОНОВАНОЇ» АКЦІЇ

«Несанкціонована» акція — це акція, з приводу проведення якої влада не була попереджена, або було відмовлено у її проведенні.

Серед переваг такої акції можна виділити наступне:

- Абсурдно просити у влади дозволу на проведення акції проти цієї ж самої влади;
- При проведенні «несанкціонованих» акцій є можливість хоча б трішки завадити роботі тих інститутів, проти яких ви виступаєте (наприклад, прикуватися до входу/виходу із якого-небудь держзакладу);
- Присутність поліції на «санкціонованих» акціях при-низливо для її учасників та пригнічує їх дух;

- Можливостей прямої дії на «несанкціонованих» акціях значно більше, ніж на «санкціонованих», і взагалі, на «несанкціонованих» акціях можна зробити щось цікавіше (наприклад, провести акцію в тому місці, де зазвичай її забороняють);
- На «несанкціонованій» акції менше шансів потрапити до об'єктива камер співробітників поліції;
- При «несанкціонованій» акції вам не доведеться вказувати свої дані при складанні попередження про її проведення, на відміну від «санкціонованої» акції;
- Навіть якщо ви проводите «санкціоновану» акцію, ви не захищені від затримання, адже за необхідності влада знайде, до чого причепитись.

Але є й певні недоліки:

- Можливі адміністративні санкції у випадку затримання можуть спинити людей від участі, особливо тих, у кого є обов'язки (сімейні, наприклад), які не можуть дозволити бути засудженим на добу чи відшкодовувати штраф;
- Складніше сповіщати людей, що не входять до вашого кола спілкування;
- Якщо ви запрошуєте на акцію журналістів, то може статись витік інформації й на місці проведення заходу на вас вже чекатиме поліція.

Під час організації пам'ятайте, що поліція й «органи» активно використовують впроваджених інформаторів, прослуховування, оперативну зйомку, а також читають електронну по-

шту, sms, прослуховують телефони. Тому план акції та ваші дії слід обговорити заздалегідь, за можливості, поза межами приміщення та діставши акумулятори з мобільних телефонів. Розподіліть ролі, продумайте декілька варіантів сценарію. Місце і час проведення акції має знати мінімальна кількість людей, аби зменшити ризик злиття інформації (але в цьому є «мінус» — елітарність організації). Краще місце і час проведення акції не промовляти вголос, а написати на папірці й показати усім. При цьому, можна вголос промовити інше місце та час, аби заплутати «підслуховуючих».

Стрілки на акцію забивайте в інших місцях, використовуйте розвідку. За годину до початку акції на місце її проведення відправте людину, яка доповість про обстановку (чи є поліція, додаткова охорона і т.п.). Прибувати на «несанкціоновану» акцію потрібно невеликими групами (краще по 2-3 людини). Якщо до об'єкта підійти непоміченими важко, а потрібен ефект неочікуваності, можна використовувати орендований автобус. Якщо акція проходить у процесі «санкціонованого» масового заходу, то перед її початком не товчіться і не «шепотіться» зі змовницьким виглядом. Однак важливо не втрачати одне одного із поля зору.

Для агітаційного супроводу акції потрібно 1-2 транспаранти з короткими лозунгами, листівки, символіка (прапори, пов'язки й т.п.). Вам можуть знадобитись піротехніка, ланцюги, балончики з фарбою та інші предмети.

Перед акцією оберіть відповідального за допомогу затриманим. Ця людина не повинна брати активну участь в акції, аби не потрапити у відділок. Про всяк випадок можна назначити двох відповідальних. Телефон відповідального повинен бути

у кожного учасника акції. У разі затримання товаришів відповідальний повинен організувати моральний тиск на чергового у відділку поліції (дзвонити й питати що з затриманими), при необхідності забезпечити допомогу адвоката та харчування (у відділку можуть залишити на ніч до суду), а також зв'язок із родичами на прохання затриманого.

При проведенні акції можете скористуватися тактикою «груп близьких», тобто афініті-груп. Зазвичай така тактика використовується на дуже великих акціях, у яких приймає участь як мінімум декілька сотень людей. Однак, можна перейняти деякі елементи, які корисні й за малочисельних акцій: члени афініті-груп можуть відбивати свого затриманого товариша, а якщо відбити не виходить, то вони можуть повідомити, кого точно затримали. Таким чином, ви будете знати, що ваш товариш у відділку і потрібно йти його звідти діставати.

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Для успішного проведення акції необхідне її інформаційне забезпечення. Журналісти досить охоче висвітлюють радикальні, яскраві та масові акції протесту. Головне для них — актуальність, нестандартність та скандальність заходу. Акцію можна проводити й без журналістів, наприклад, звертаючись до перехожих, але якщо ви зацікавлені у розповсюдженні інформації про ваш захід, то спробуйте долучити журналістів — через ЗМІ про вашу акцію дізнається набагато більше людей.

Якщо акція «санкціонована», можете спрямовувати журналістів прямо до місця її проведення. Розішліть електронною

поштою пресрелізи, зателефонуйте у редакції та/або знайомим журналістам. Пресреліз має бути коротким (приблизно пів сторінки), у ньому має бути яскрава, привертаюча увагу та відображаюча сутність назва акції, мають бути вказані організатори, якщо вони є (назва організації, руху, ініціативної групи), місце, час її проведення і короткий опис запланованого заходу та/або проблеми. Можете вказати якийсь сайт, як додаткове джерело інформації. Додайте до пресрелізу номер мобільного телефону «для зв'язку».

Якщо акція «несанкціонована», прийміть запобіжні заходи — через журналістів можливий витік інформації. У вас є два шляхи: призначити зустріч із журналістами трохи раніше недалеко від місця проведення акції, широко розповсюдити інформацію в ЗМІ та непомітно для поліції спрямувати журналістів до потрібного місця рівно до початку акції. Другий шлях — розраховувати лише на свої зв'язки. Краще за все мати номери своїх знайомих журналістів. У будь-якому випадку, повідомляти журналістам про проведення акції потрібно з телефона, що не прослуховується. Досить ефективно підтримувати зв'язок із журналістами і під час акції, коментуючи те, що відбувається. Можливе навіть потрапляння до прямого ефіру на ТБ чи радіо. По завершенню акції необхідно оперативно розіслати інформацію (опис акції, фото та відео) по всім можливим ЗМІ, поширити її на дружніх сайтах та блогах. Блогами, анархо-сайтами, Індимедією не варто нехтувати, але поки ці ресурси не здатні змагатись із мейнстрім-ЗМІ. Журналісти часто спотворюють інформацію, але не варто недооцінювати розумові здібності читачів — завжди знайдуться ті, що зрозуміють сутність подій, відображених навіть у найкривішому дзеркалі. Не варто скасовувати масові акції у випадку відсутності представників ЗМІ.

ПЕРЕД ВИХОДОМ НА АКЦІЮ ПІДГОТУЙСЯ

На будь-які масові заходи (пікети, мітинги, страйки й т.п.) приходьте тверезими, з паспортом, без зброї. (Існує також думка, що не варто брати з собою паспорт. У цьому випадку у поліції є додатковий привід вас затримати, але вилучити ваш паспорт вони не зможуть. Детальніше про це у розділі «Перевірка документів».) Корисно мати при собі папір та ручку, аби можна було записати ПІБ працівника поліції, що затримує вас чи вашого товариша і таке інше.

Обов'язково обговоріть поведінку групи на акції: хто і як залишає акцію, на які дії ви готові, як приймаються швидкі рішення і т.д. Створіть систему компаньонів: розбийтеся на двійки або трійки, де кожен буде знати ПІБ та дату народження одне одного та буде слідкувати й триматись свого компаньона впродовж акції. Обов'язково перед акцією поговоріть із другом, який не йде на акцію, але якому ви довіряєте і сповістіть:

- А.** Що ви йдете на акцію, час її початку та приблизний час закінчення;
- Б.** Контакти правозахисників, яким він має передати інформацію у разі вашого затримання;
- В.** вирішіть, чи хочете ви, аби ваше ім'я фігурувало у списку затриманих в Інтернеті, сповістіть про це товариша, він матиме передати ваше рішення журналістам або правозахисникам;
- Г.** Номери телефонів батьків та визначте у якому випадку їм варто повідомити про ваше затримання (одразу,

лише за випадку пропуску робочого дня, ніколи й т.д.);

Д. Контакти роботодавця та визначте у якому випадку його варто повідомити про ваше затримання (одразу, лише за випадку пропуску робочого дня, ніколи й т.д.);

Е. Контакти своєї афіниті-групи для зв'язку з приводу перерах і таке інше.

Не беріть на акцію документи, за якими можна встановити ваше місце навчання чи роботи. Поліціанти можуть накатати туди «телегу», а адміністрація — відрахувати чи звільнити.

Краще за все мати окрему sim-картку для акцій і занести туди лише найважливіші телефони: юридичної підтримки, правозахисників, журналістів, тих, хто обов'язково має знати про ваше затримання. Ще краще вивчити ці номери напам'ять, а картку тримати майже пустою, адже останнім часом все частіше працівники поліції копіюють собі зміст sim-картки затриманих. Таким чином, з «чистою» картою, ви врятуєте близьких та друзів від можливих напружливих моментів зі сторони правоохоронних органів у майбутньому. Що стосується PIN-коду, то для поліціантів не складе труднощів його зламати, але не підносьте їм усе на тарілочки — нехай попітніють. Якщо вас все ж таки затримали з мобільним із повною записною книжкою, відправте інформацію щодо вашого місцезнаходження, номер відділку та вимкніть телефон. Ви можете завчасно зберегти всю інформацію з sim-картки на комп'ютер, а саму картку, у разі необхідності, зламати аби вона не потрапила до сторонніх (але якщо на вас одягнуть наручники, навряд це вийде зробити). Окрім того, перед акцією видаліть всі повідомлення, отримані, набрані, скасовані та пропущені виклики. Не беріть

з собою на акцію нотатники та будь-які «компроментуючі» вас або ваших друзів предмети.

Поповніть рахунок на мобільному телефоні, оскільки у кожного є шанс потрапити в кутузку, причому на декілька діб. Заздалегідь підготуйте шаблон sms типу «затриманий там-то», вказуючи місце, куди ви прямуєте. Ви зможете оперативно надіслати це повідомлення «групам підтримки», якщо вас затримують. Постійно редагуйте шаблон відповідно до вашого місцезнаходження, пункту призначення і т.д.

Не одягайте яскраву одягу, по якій вас буде легко впізнати по фото чи відеозапису, по можливості не одягайте пасок (за нього легко вхопитись). Майте наготові шарф, хустку, медичну маску і т.п., аби швидко закрити обличчя у випадку «прицільної» відеозйомки «органами». Якщо з вашої точки зору це доречно, можна залишатись із закритим обличчям протягом всієї акції, бо зйомка може бути непомітною.

По всьому світу склалась практика того, що на акції анархісти одягаються в чорне — у такому випадку люди знають, яку одягу варто обрати, аби важче було виділити та впізнати учасників. Але зверніть увагу, що маски й однакова одяга можуть скласти погрожуюче враження. Ви можете «круто виглядати», але ваш зовнішній вигляд може налякати перехожих або, зокрема, утримати їх від контакту з вами. Іноді краще прийти на акцію у цивільному одязі й без маски — обговоріть «дрес-код» заздалегідь.

НА АКЦІЇ

Дійте згідно з планом відразу ж по прибуттю на акцію, не тягніть час, у вас його не так багато. Якщо місце акції не було розкрито, є як мінімум 5-15 хвилин до того, як за чийось викликом приїде поліція. Майте на увазі, що рухаючись демонстрацію згвинтити набагато складніше, ніж групу людей, що стоять на місці. Упереджуючи зіштовхнення із поліціантами необхідно, взявшись за руки та зціпившись ліктями, утворити шеренги: неорганізований натовп розігнати набагато простіше, ніж колону тримаючих одне одного людей, буквально збагнувши, що «їх сила — у єдності». Тим паче, що поліцейське оточення можливо порвати лише утворивши такі шеренги. Оскільки поліція (якщо вона чомусь не використовує кийки) має не добру звичку роз'єднувати шеренги, хапаючи демонстрантів за шиї та використовуючи задушливі прийоми, то, притиснувши підборіддя завчасно до грудей, ви продовжите ваш супротив на якусь мить, яка може стати вирішальною.

Під час руху важливо організовувати скандування лозунгів. Це збільшує організованість і підіймає бойовий дух у демонстрантів, а також прояснює перехожим мету та сенс даного заходу.

На масовій акції не варто відходити від великої кількості людей! Якщо вас кличе хтось невідомий — не йдіть! Якщо ви бачите, що вашого сусіда кудись тягнуть невідомі люди й ваш сусід їх не знає, йдіть за ними й тягніть за собою інших найближчих сусідів, кричіть: «Куди ви його повели?!», привертайте увагу. Ні в якому разі не можна давати поліції вихоплювати із колони товаришів! Можна спробувати витягти затриманих товаришів використовуючи «суспільний гнів». Якщо затриманого ведуть до машини, то її необхідно оточити та заблокува-

ти рух, доки затриманого не віддадуть назад. Якщо товариша тільки зупинили або ведуть, його можна просто відбити. Приймати у цьому участь має якомога більше людей. Якщо ви все ж таки не додивились і товариша везуть до відділку, швидко організуйте народний рух до відділку, скандуйте під його дверима, доки товариша не віддадуть. Але якщо вам вдалось загітувати до походу під відділок лише пару десятків людей, робити цього, скоріш за все, не варто. Великого тиску на поліціантів вони не матимуть, а обличчя потраплять до відеофіксації — на відділках зазвичай є камери. Можливі варіанти вашої поведінки у випадку зіткнення з поліцією (обговоріть дії завчасно):

- Пасивний супротив. Зціпившись руками, скандувати щось просте і зрозуміле поліції, на кшталт: «Фашисти! Сатрапи!», та інше, осоромити окремих поліціантів у індивідуальному порядку, відмовлятих йти до поліцейської автівки, надавши їм можливість нести вас на руках;
- Активний супротив без прямого насилля. Відтягувати назад затриманих, не віддавати прапори, транспаранти та мегафони, до яких поліція завжди проявляє нездорову зацікавленість;
- Активний супротив. Відбивати затриманих, використовувати різного роду підручні та підніжні металеві снаряди (пляшки, каміння), підійде, у такому випадку, і жердина прапорів, а також палиці для транспарантів. Зрозуміло, що така поведінка може тягнути за собою різного роду неприємності: від удару кийком по голові, штрафу чи 15 діб арешту, до декількох років позбавлення волі за «Опір представникові влади, працівникові

правоохоронного органу, державному виконавцю, приватному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві, уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб»(ст. 342 ККУ).

Якщо конфронтації з поліцією не передбачається самим форматом акції, то поведіться з ними твердо, впевнено, незалежно, але ввічливо, не лайтеся матом, не цькуйте їх.

Майте на увазі, що спалювання, топтання, розірвання та інша наруга над державними символами України — кримінальна стаття і карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців або позбавленням волі на строк до трьох років (ст. 338 ККУ).

ТРОХИ ПРО ЛИСТІВКИ

Відповідно до ст. 34 Конституції України «Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб - на свій вибір.». Тобто, ви маєте право розповсюджувати листівки, газети та інші друковані видання, зокрема, на вулиці, у громадських місцях. Повідомляти про це органи влади не потрібно. Інша справа, що це може не сподобатись яким-небудь патрульним, і вони наполягатимуть припинити поширення матеріалів та поїхати з ними у відділок. У цьому випадку потрібно “качати права”

по максимуму, аби наступного разу патрульним не закортіло мати з вами справу. Так, в Україні відсутня окрема стаття «Про протидію екстремізму», але слід пам'ятати про існування **ст. 109 ККУ** «Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади», а також **статті 110, 111**.

ВІДХІД З АКЦІЇ

Бажано після завершення акції йти з місця її проведення разом із натовпом або групами не менше 10 осіб (зокрема через все частіші напади «хуліганів» з битами).

Краще за все вскочити у проїжджий повз громадський транспорт або метро великою групою достатньо далеко від місця проведення акції. Але орієнтуйтеся по ситуації. Переконайтеся, що за вами не стежать, і тільки після цього роз'їжджайтесь. Якщо слідкують, спробуйте відірватись або зупиніться у багатолюдному закладі, зателефонуйте друзям з проханням про допомогу. Іноді навіть незначний спротив, відмова йти з ними, обламає поліціантів у штатському, які не бажають привертати до себе увагу. Ніяких легальних підстав затримувати вас через пів години після акції не існує. Не влаштовуйте «стрілок» для обговорення поруч із місцем проведення акції, не зупиняйтесь «попити пива» в ста метрах від місця подій.

**ОСОБЛИВОСТІ
СПІЛКУВАННЯ
З ПОЛІЦІЯНТАМИ**

Працівники поліції — наділені владою, часто впевнені у своїй безкарності й правоті, навіть якщо вони порушують закон. Тим не менш, серед них зустрічаються різні люди: за ступенем освіченості, агресивності, поглядах і таке інше. Багато чого залежить від особистих рис поліціанта. Тому не може бути універсальних порад з приводу поведінки у тому чи іншому випадку — уважно придивляйтесь і вирішуйте самі. Скоріш за все ви можете опинитись у двох ситуаціях:

- 1.** Конфлікт з поліцією розвивається на вулиці, у публічному місці, на акції, а поліціант просто відпрацьовує чергування або виконує план з кількості затриманих «опозиціонерів»;
- 2.** Поліціант затримав вас по наведенню органів або, заставши вас на місці скоєння правопорушення чи злочину, помістив у машину, привіз у відділок, посадив у камеру.

У першому випадку ви можете сміливо відстоювати свої права — це часто дає хороший результат. Ризик насилля є, але він не великий. У другому треба бути обережніше — за відсутніс-

тю свідків поліціянти поводять себе набагато агресивніше. Поводьтеся з ними ввічливо. Не чиніть опір під час обшуку. Не хаміть їм, не лайтеся. Звертайтеся до них на «Ви», спокійним тоном, частіше використовуйте «дякую» та «будь ласка». Якщо вони будуть покривати вас матом і розмовляти на жаргоні – скажіть, що жаргону не розумієте. Ввічливо і спокійно попросіть говорити нормальною мовою.

Як показує практика, найчастіше побиттям підлягають затримані із вищою гуманітарною освітою, які, на думку поліції, за багато «мудрують». У випадку серйозних розбіжностей з патрульним, п'яним чи явно неадекватним поліціянтом варто покликати старшого за званням (більш досвідченого і, зазвичай, адекватного співробітника) або просто чекати, поки він з'явиться, не розвиваючи конфлікт. Адже на нього покладена більша відповідальність, він набагато ймовірніше погодиться із юридично обґрунтованою точкою зору.

ЗУСТРІЧ ЗІ СПІВРОБІТНИКОМ ПОЛІЦІЇ НА ВУЛИЦІ

Згідно до **ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію»** одним із обов'язків співробітників поліції є забезпечення публічної безпеки і порядку на вулицях, площах, у парках, скверах, на стадіонах, вокзалах, в аеропортах, морських та річкових портах, інших публічних місцях. Основним засобом виконання вказаного обов'язку є патрульна поліція, діяльність якої детально регламентується Законом України «Про Національну поліцію».

Але майте на увазі, що патрульні далеко не завжди добре знають цей закон, тож має сенс зробити копію чи роздруківку та мати при собі найважливіші сторінки цього документу, а також Кодекс України про адміністративні правопорушення (КУпАП) та Кримінальний процесуальний кодекс України (КПКУ). Вказувати на порушення статей потрібно ввічливо, не намагаючись принизити патрульного.

Що слід пам'ятати при зверненні до вас патрульного поліції, та як це звернення має відбуватись:

- Звертаючись до громадянина патрульний має привітатись, назвати свою посаду, звання та прізвище. Після чого коротко і зрозуміло пояснити причину та мету свого звернення, тобто пояснити своє звернення до вас, не лише назвавши статтю будь-якого закону, але й пояснивши зміст цієї статті;
- Співробітник поліції в будь-яких умовах має бути ввічливим і тактовним із громадянами, звертатись до них на «Ви», свої вимоги та зауваження викладати у переконливій та зрозумілій формі та, крім цього, не допускати суперечок та дій, принижуючих честь та гідність громадян;
- Із підлітками патрульні мають поводитись так само ввічливо, як із дорослими. Зауваження дітям робляться враховуючи їх вік та рівень розвитку.

Необхідно знати, що згідно із чинним законодавством та нормативними документами МВС України, громадяни зобов'язані виконувати лише законні вимоги співробітників поліції та лише під час несення ними служби, тобто під час виконання ними своїх посадових зобов'язань. Не мають права звертати-

ся та приймати по відношенню до вас будь-які міри поза часом свого чергування, тим паче, якщо знаходяться у відпустці, а також співробітники позавідомчої охорони, спецпідрозділів (наприклад, КОРД), якщо вони не виконують на даний момент на вулиці чи у інших громадських місцях окремі операції, тобто не знаходячись при виконанні (таке буває при проведенні масових громадських заходів, в зонах аварій, проведенні рейдів на ринках і т.д.). Стажисти не мають власного права на несення служби без супроводу, а також на перевірку ваших документів, складання протоколів.

Співробітник патрульної поліції, що знаходиться при виконанні своїх обов'язків повинен:

- Бути одягненим відповідно однострою, мати індивідуальний жетон, та посвідчення;
- По першій вимозі посадових облич та громадян назвати своє прізвище, місце роботи та надати своє посвідчення для ознайомлення, не випускаючи його з рук, при цьому патрульний має тримати посвідчення так, щоб його було зручно прочитати та, у випадку необхідності, переписати дані співробітника.

Обов'язково перепишіть дані затримуючого вас співробітника — вони можуть знадобитись у випадку оскарження його незаконних дій. Можливо патрульний запитає: «Навіщо ви робите записи?». Відповідайте прямо і заявіть, що хочете знати його дані, аби оскаржити дії поліціанта, якщо вони, на ваш погляд, виявляться неправомірними. Зверніть увагу, що не потрібно кричати: «Я буду скаржитись!», скандалити та погрожувати. Потрібно спокійно сказати щось на кшталт: «Якщо ви порушите закон, я буду змушений написати заяву до прокуратури».

Керівництво поліції дуже не любить, коли приходять скаржитись на конкретних людей. Вже на цьому етапі від вас можуть відчепитись.

Крім того, заступаючи на службу співробітник поліції повинен мати при собі карту маршруту. Можна попросити співробітника поліції надати цей документ: робити цього поліцейський не зобов'язаний, але ця вимога дозволить вам закріпити психологічну перевагу, особливо, якщо співробітник виконує патрулювання не на своїй ділянці та/або не у робочий час.

Якщо ви почали хвилюватись, то наберіть повітря і, не видихаючи, порахуйте до десяти, після чого починайте відповідати.

У випадку, якщо співробітник поліції відмовився пред'явити вам свої документи, ви маєте повне право припинити з ним спілкування та йти по своїх справах, оскільки всі наступні дії поліціанта будуть неправомірними. Можливо, що у відповідь на відмову піти за ними, співробітники поліції почнуть вас тягнути у бік автомобіля та/або почнуть вас затримувати більш грубо. Ви можете чинити опір із відповідними наслідками (див. розділ «На акції»). Якщо ви знаходитесь у людному місці й впевнені у дурних намірах співробітників поліції, ви можете кричати та просити про допомогу оточуючих: представники всіх каральних структур не люблять привертати до себе зайву увагу перехожих та преси, тому, якщо затримувемий не йде з ними добровільно, а валиться на землю і голосно кричить: «Мене арештували ні за що, без причини!», — патрульні перестануть кричати та матюкатися, і м'яко, пошепки вмовляють вас піти до машини. Якщо на вас не було спеціальної «наводки», на одному з цих етапів у вас є шанс відчепитись від

поліціантів — вони не люблять мати справу зі скандалістами. Якщо їм потрібні саме ви, затримання оминати скоріш за все не вдасться, отже надалі краще не провокувати своєю поведінкою насилля.

Коли вас затримують, намагайтесь запам'ятати максимум «особливих прикмет» поліцейських: скільки їх, який у кожного зріст, колір очей і волосся, голос, чи маються татуювання, у що одягнені (в формі, в цивільному), колір одягу, матеріал, якісь особисті прикмети: шрам на обличчі або в іншому видному місці, родима пляма, бородавка і таке інше.

Якщо вас ведуть до машини, запам'ятайте її номер, модель, колір, як виглядає шофер, скільки в ній людей, як вони виглядають, їх посади, у що одягнені. У машині прислухайтеся до перемовин по рації — запам'ятайте позивний, на який відгукуються люди в машині. Вас посадили до авто і кудись везуть — дивіться у вікно, якщо це можливо, на дорогу і запам'ятовуйте. Якщо з однієї машини вас пересадили до другої, запам'ятовуйте її номер, колір та модель. Це все може стати в нагоді вам на слідстві, якщо співробітники, що вас відвезли, скоять протиправні дії.

Якщо до вас в машину чи камеру приведуть ще якусь людину, не будьте з нею відверті. Це може бути спеціальна підсадна людина, що видає себе за потребуючого підтримки й співчуття. Підтримайте її, але не розповідайте нічого про себе.

ПЕРЕВІРКА ДОКУМЕНТІВ

Улюблений привід затримання на вулиці або в транспорті невинну людину (з метою виконання «плану») — перевірка документів.

У цьому випадку важливо знати, що згідно **ст. 32 Закону України «Про Національну поліцію»** поліцейський має право вимагати в особи пред'явлення нею документів, що посвідчують особу, та/або документів, що підтверджують відповідне право особи, у таких випадках:

- Якщо особа володіє зовнішніми ознаками, схожими на зовнішні ознаки особи, яка перебуває в розшуку, або безвісно зниклої особи;
- Якщо існує достатньо підстав вважати, що особа вчинила або має намір вчинити правопорушення;
- Якщо особа перебуває на території чи об'єкті із спеціальним режимом або в місці здійснення спеціального поліцейського контролю;
- Якщо в особі є зброя, боєприпаси, наркотичні засоби та інші речі, обіг яких обмежений або заборонений, або для зберігання, використання чи перевезення яких потрібен дозвіл, якщо встановити такі права іншим чином неможливо;
- Якщо особа перебуває в місці вчинення правопорушення або дорожньо-транспортної пригоди, іншої надзвичайної події;
- Якщо зовнішні ознаки особи чи транспортного засобу або дії особи дають достатні підстави вважати, що осо-

ба причетна до вчинення правопорушення, транспортний засіб може бути знаряддям чи об'єктом вчинення правопорушення.

Таким чином, якщо поліція дуже хоче затримати саме вас, вона знайде підстави для цього; якщо ви для неї особливої цінності не становите, зазвичай уникнути затримання можна за допомогою аргументів щодо його не правомірності. Якщо вас незаконно затримали, пасивний опір не допоміг, ви сидите в поліцейському авто, або вас везуть у відділок, в першу чергу потрібно повідомити про затримання вашим знайомим чи родичам. Краще за все повідомити номер відділка, його адресу та/або описати місце вашого затримання так, щоб родичі змогли з'ясувати на території якого відділу це відбулось. Робіть це так, щоб співробітники поліції цього не помітили — інакше вони можуть намагатись вам завадити. Надішліть sms і намагайтеся вимкнути звук та сховати телефон, щоб у вас залишився зв'язок із зовнішнім світом.

Які документи можна пред'явити? Як було вже вказано вище, співробітник поліції має право перевіряти документи, підтверджуючі особу. Паспорт громадянина України є основним документом підтверджуючим особу, але Закон України «Про Національну поліцію» не зобов'язує вас надавати саме цей документ, адже ви не повинні носити його з собою постійно. Отже, **вимога** працівника поліції надати **лише паспорт громадянина України**, при перевірці документів, підтверджуючих особу, на вулиці чи у іншому громадському місці є **не правомірною**.

Майте на увазі, що відповідно до **статті 263 Кодексу України про адміністративні правопорушення** правоохоронці мо-

жуть затримати особу для встановлення особи, але на період не більш як три години. Однак, документ, що ви надаєте, має містити вашу особисту фотографію, ПІБ, інші дані, які вказуються у обов'язковому порядку на даному типі документу, термін дії, назва органу чи закладу, що видав, а також місцезнаходження або адресу, якщо це організація, підприємство чи установа.

До таких документів, у першу чергу, відносяться документи, що були видані офіційним органом чи установою, маючі ступені захисту від підробки: студентський, водійське посвідчення, службове чи пенсійне посвідчення і т.д.

Із документами співробітник поліції має поводитись обережно, не робити в них ніяких нотаток. Особи, надавши документи, з явними ознаками підробки або не правомірно володіючі ними, доставляються у відділок поліції. Співробітники поліції мають право вилучати документи, що мають явні ознаки підробки.

Якщо ваші документи в порядку, і тим не менш, поліціант налаштований їх вилучити, а взамін видати довідку або не видати нічого — це неправомірні дії з його боку. Співробітник поліції не має права вилучати ваш паспорт. Вилучати паспорт можуть лише за рішенням суду. Згідно до **ст. 201 КУпАП** *«Незаконне вилучення посадовими особами паспортів у громадян або прийняття паспортів у заставу тягне за собою попередження або накладення штрафу від одного до трьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян»*. Тому, ви можете сміливо скаржитися на дії співробітника поліції.

Таким чином, якщо у вас вилучають паспорт, потрібно пові-

домити співробітнику поліції, що його дії є неправомірними, і ви будете скаржитись на нього в прокуратуру. Якщо це не допомагає, можете продемонструвати вашу готовність йти додому, залишивши паспорт у поліції, і жити деякий час без нього, написавши заяву про його крадіжку поліціантом і чекаючи на виготовлення нового. Якщо це не допоможе, врешті решт, можна дійсно залишити паспорт в поліції і йти додому.

ВЕРБУВАННЯ

Мета спецслужб при спілкуванні з «інакодумцями»:

- А.** Скласти психологічний портрет інакодумця (виявити його погляди, звички, коло спілкування, слабкості);
- Б.** Змусити його змінити свої погляди у зручний для влади бік;
- В.** Завербувати його (долучити до співпраці зі спецслужбами).

Навіть розмовляючи з вами на нейтральні теми (спорт, захоплення, погода і таке інше) або прикидаючись співчуваючим, співробітник спецслужб переслідує лише ці цілі.

При вербовці та маніпулюванні людьми спецслужби використовують такі прийоми, як шантаж, підкуп, «взаємодопомога», переконання, навіювання, залякування. Завербувавши людину, спецслужби можуть використовувати її не тільки як донощика-інформатора, але і як порушника єдності організації, провокатора, зв'язного, «трамплін» для просування в групу своїх людей і т.д.

Етапи вербування: виявлення «кандидата»; його розробка; оцінювання перспективності; залучення; перевірка; визначення напрямків діяльності та утримання.

Що змушує «таємну поліцію» звернути увагу на людину? В першу чергу його політичні симпатії, демонстрована захопленість, незадоволеність, маленькі та великі невдачі, інформованість, зауваження та вирази, незвичайна поведінка (загальмованість, «розгульність» і т.д.). Найбільш придатні для вербування ті, хто має «моральні вади» (пристрасть до алкоголю, наркотиків) або ж «заплямовану» біографію, мають борги, сильно прив'язані до чого-небудь (кого-небудь) або ж, навпаки, особисто озлоблені на будь-кого із найближчого оточення.

Коли ви потрапили до їх поля зору, по відношенню до вас починається «розробка», збір первинної інформації. Спецслужби отримують її з офіційних документів, по опублікованим (вами чи про вас) статтям, листам, доповідям; опитуючи ваших знайомих та друзів, спостерігаючи за вашими діями (прослуховуючи телефонні розмови та у квартирах, читаючи паперову та електронну переписку, таємно проникаючи у житло та зчитуючи інформацію з вінчестера комп'ютера і т.д.), а потім і під час прямого спілкування.

У спецслужб мається досьє на кожного помітного активіста опозиції, яке містить як «формальні» дані (ПІБ, адреса, вік, національність, етапи навчання та роботи), так і його звички (улюблена музика та література, напої та їжа, тип використовуємих сигарет, домінуючий настрій, розклад сну, теми розмов, проведення вільного часу і т.д.). Дізнавшись шляхом прослуховування незначні подробиці, наприклад, про улюблену іграшку дитинства, друга/подругу, домашніх тваринах і т.п.,

вони намагаються згодом «здивувати обізнаністю», скласти враження постійного щільного нагляду за «об'єктом» протягом всього його життя. Досьє містить також дані про психологічні та інтелектуальні якості об'єкта, його фізичних характеристик (зріст, вага, тембр голосу, особливі прикмети, хвороби та інше).

Спонукаючі моменти, які дозволяють спецслужбам сподіватись на успіх вербування даної людини, — це її жадібність, матеріальні труднощі, страх (компрометації, фізичного впливу, за інших людей), прагнення влади, романтичні уявлення, авантюризм, націоналізм, марнославство, помста, перебільшене уявлення своїх здібностей, співчуття, кохання-пристрасть, любов до дітей, слабкості та пороки, прагнення до проникнення у таємниці й т.д. На всіх цих «клавішах» характеру будуть намагатись «грати» вербуючі. Знаючи, що вам найбільше потрібно, вони намагатимуться вами маніпулювати. Знайомство з вербованим можуть розпочати, відкрито представившись співробітником спецслужб, прикинувшись співчуваючим чи створивши «випадкові» обставини для знайомства (попутчик в транспорті, сусід у кінозалі або театрі). Познайомившись, вербуючі заглиблюють контакт з об'єктом. Співробітник спецслужб, зазвичай, спортивної статури, підтягнутий, охайний, спритний у рухах, стриманий, одягнутий у недорогий непомітний костюм, взуття чисте, зачіска «по статусу», тон бесіди рівний. Від «бесіди» з ними ви маєте право відмовитись, бо в УПК немає терміна «бесіда». Тут роздивляється випадок, коли відмовитись від неї за якихось причин складно.

Бесіду вони починають з того, що знімають у людини напруження (використовуючи посмішку, привабливий вигляд,

компліменти, дружній тон, приємні питання, розмови про дрібниці життя). Після чого починають ставити цікавлячі їх запитання.

У бесіді співробітники спецслужб «підлаштовуються» під емоційний стан людини, імітують співчуття до її ідей, дають їй відчуття її важливості та перевагу, розіграють роль «новачка», потребуючого «консультацій спеціаліста», використовують прийом «відвертість за відвертість» (повідомляючи несуттєві або вигадані подробиці свого життя і роботи). Спостерігають, в які моменти у людини виникає внутрішня «боротьба мотивів» (наприклад, страх і жадібність проти небажання доповідати на своїх товаришів), і на цих моментах зосереджують всі свої зусилля, подаючи самі «вражаючі» аргументи. Опір людини вони нейтралізують аргументами, ігноруванням, висміюванням, підкреслюванням слабких місць, розпалюванням емоцій (помсти, незадоволення, марнославства, захопленості, ревності, співчуття..), посиляючись на авторитети, на моральні та релігійні цінності, патріотизм, громадянський борг і таке інше.

Вони намагаються переконанням та навіюванням перебороти логічні та моральні перепони, заважаючи людині стати донощиком. Пропонують сприяння в кар'єрі, працевлаштування, навчання у престижному виші, просування службовою драбиною, гроші, престижні знайомства, бажану інформацію (звісно, помилкову), колекційні та хоббійні предмети, наркотики — в залежності від потреб людини. Використовують не тільки підкуп, але й шантаж (погрожують розголосити порочащі та приховані факти біографії, щоб зіпсувати репутацію, завадити в кар'єрі, в роботі, у навчанні). Широко використовуються загрози звільнення з роботи, відрахування з вишу, втрати від-

строчки від армії, загрози насилля по відношенню до близьких, посадки на чималий термін і таке інше.

Пам'ятайте:

- Найсерйозніший незмивний компромат — це співпраця зі спецслужбами; це хвіст, який буде тягнутися за людиною все життя, і якщо будь-які інші компроментуючі дані будуть забуті, то співпраця зі спецслужбами компроментує людину раз і назавжди;
- Не можна «задля вигляду» погоджуватись на вербування, адже спецслужби ретельно перевіряють завербованого (доручають дістати інформацію, яку той особливо не хоче видавати, або інформацію, яка вже відома його «господарям»). Способи перевірки — дублювання, спостереження, провокація, іноді навіть вимога вчинити насильницькі дії проти колишніх товаришів;
- Про виклик і бесіду з працівниками спецслужб необхідно проінформувати своїх товаришів (краще за все навіть скласти по пам'яті стенограму бесіди);
- Зайнявшись політикою, варто спочатку проаналізувати своє життя, визначити компрометуючі моменти, слабкості та прихильності, бути готовим, що вони можуть бути використані спецслужбами для маніпуляції й шантажу;
- Не варто викликати неприязнь колег та сусідів, вступати у побутові сварки та скандали, чинити п'яні чи хуліганські витівки, зловживати наркотиками;
- Всі спроби зблизитися з вами варто приймати зі звич-

ною обережністю (ставлячи собі питання «навіщо?» і «чому»); будьте обережні з усіма, хто пропонує «безкоштовні» послуги (дає гроші в борг, активно у чомусь допомагає, пропонує за дешево щось потрібне);

- Вести та зберігати свої нотатки потрібно так, щоб адреси товаришів не потрапили до рук спецслужб (для цього імена та адреси потрібно записувати умовним шифром); шифрувати варто й архіви електронної пошти, а краще і всю інформацію на вінчестері;
- За допомогою системи СОРМ (скор. від рос. система технических средств для обеспечения функций оперативно-розыскных мероприятий) спецслужби постійно відслідковують інтернет-кореспонденцію, листи, телефонні перемовини інакодумців. Не ведіть важливі телефонні розмови відкритим текстом, не називайте справжні дати, прізвища, адреси, використовуйте кодові назви окремих дій, користуйтеся умовною мовою, у якій прості фрази мають зовсім інакший сенс, дзвоніть лише за необхідності (хоча можливий також варіант частих розмов «не по справі» з однією і тією ж людиною — тактика «розчинення інформації»). Бажано, щоб найважливіші листи приходили на адресу людей, що не задіяні у русі (ваші друзі, співчуваючі);
- Справжні імена та адреси людей краще не використовувати, замінивши їх кличками, псевдонімами;
- Таємниця зберігається максимум між трьома людьми.

**У ПОЛІЦЕЙСЬКОМУ
ВІДДІЛКУ**

ДОСТАВЛЕННЯ ЧИ ЗАТРИМАННЯ

Згідно до ст. 260 КУпАП, «з метою припинення адміністративних правопорушень, коли вичерпано інші заходи впливу, встановлення особи, складення протоколу про адміністративне правопорушення у разі неможливості складення його на місці вчинення правопорушення, якщо складення протоколу є обов'язковим, забезпечення своєчасного і правильного розгляду справ та виконання постанов по справах про адміністративні правопорушення допускаються»:

1. Доставлення — Скласти психологічний портрет інакодумця (виявити його погляди, звички, коло спілкування, слабкості). Якщо вас доставили у відділок, ви при цьому маєте знаходитись просто у приміщенні відділку поліції, а не за ґратами в «мавпятник». При доставленні ваші особисті речі та документи не вилучаються. Про доставлення складається протокол та робиться відповідний запис у протоколі про адміністративне правопорушення або у протоколі про адміністративне затримання.

2. Адміністративне затримання — складається із фактичного короткострокового обмеження свободи фі-

зичної особи, по відношенню до якої ведеться адміністративний процес, за скоєння нею адміністративного правопорушення і з доставлення її в орган, що веде адміністративний процес.

Про місце перебування особи, затриманої за вчинення адміністративного правопорушення, негайно повідомляються її родичі, а на її прохання також власник відповідного підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган (**ст. 261 КУпАП**). Про затримання неповнолітнього обов'язково повідомляють його батьків або осіб, які їх замінюють.

Кожному заарештованому чи затриманому має бути невідкладно повідомлено про мотиви арешту чи затримання, роз'яснено його права та надано можливість з моменту затримання захищати себе особисто та користуватися правничою допомогою захисника (**ст. 29 КУ**).

Про адміністративне затримання складається протокол (**ст. 261 КУпАП**).

Адміністративне затримання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, може тривати не більш як три години (**ст. 263 КУпАП**).

Строк адміністративного затримання зараховується до строку адміністративного арешту (**ст. 327 КУпАП**).

Для осіб, підданих адміністративному затриманню, відводиться спеціальне приміщення. Така міра застосовується до осіб, що були затримані з використанням сили за серйозне правопорушення. При розміщенні у «мавпятник» у вас вилучать на

час затримання всі особисті речі та документи, тому ваш зв'язок із навколишнім світом буде повністю залежати від поліціантів. Перед розміщенням до «мавпятника» тим паче вимагайте від поліціантів можливості подзвонити родичам, але не дивуйтесь, якщо почуєте від них, що «право на дзвінок» існує лише у кіно.

Неповнолітні по відношенню до яких застосований адміністративний арешт утримуються окремо від дорослих осіб, жінки — окремо від чоловіків.

Зазвичай поліціанти самі не знають, яку міру застосувати (доставлення чи затримання), тому, скоріш за все, це буде затримання.

ПОВЕДІНКА У ВІДДІЛКУ

Якщо вас затримали та доставили до відділку поліції, то, по-перше, розмовляйте спокійно, без грубощів, не сперечайтесь. З'ясуйте причини вашого затримання — для встановлення особи, перевірки справжності документів, за скоєння адміністративного правопорушення (регулюється адміністративним кодексом, максимум 15 діб чи штраф), по підозрі в скоєнні злочину (це вже кримінальний кодекс) і т.д. Майте на увазі, що поліція дуже любить блефувати, лякати затриманих кримінальною справою, 15-ма добами й т.д., щоб змусити дати потрібні свідчення. Тому не варто сліпо вірити усім словам поліціантів.

У випадку відмови поліціанта пояснювати причину затриман-

ня, мотивуйте своє прохання наявністю у вас права це знати. При відмові ви можете настоювати на своєму — нікого не можуть притягти у відділок ні за що ні про що. Але будьте обережні у конфліктній ситуації — у відділку, особливо, якщо ніхто не знає, що ви там опинились, ви можете піддатись побиттю.

Якщо вам не вдалося повідомити вашим друзям та родичам про ваше затримання ще по дорозі у відділок, зробіть це після приїзду до нього — надішліть sms. Якщо у вас відібрали телефон, попросіть когось, хто опинився у відділку чи камері з вами, але виходить на свободу раніше, повідомити про ваше затримання по певному номеру. По закону, співробітники поліції повинні повідомити про ваше затримання ваших родичів, наймача або навчальний заклад по вашому проханню.

У випадку застосування до вас неправомірних заходів, намагайтесь детально запам'ятати співробітників поліції, обстановку та розташування кабінетів. Про те, що трапилось, по можливості, розповідайте співкамерникам. В жодному разі не ведіть розмови «по душам» з останніми з приводи підстав вашого затримання і з приводу з'явившихся підозр з приводу вас, пам'ятайте, що співробітниками поліції проводиться агентурна робота (серед співкамерників може виявитись «підсадна качка»). Співкамерникам можна розповідати, що вас б'ють, називати прізвища цих співробітників (якщо запам'ятали), показувати синці, забої, садини.

Пам'ятайте, що згідно до **ст. 268 КУпАП**, особа, яка притягається до адміністративної відповідальності має право: знайомитися з матеріалами справи, давати пояснення, подавати докази, заявляти клопотання, користуватись юридичною допомогою захисника. Те ж саме розповсюджується на підозрю-

ваних та звинувачених у скоєнні злочину.

ПРОТОКОЛ

У протоколі про адміністративне правопорушення зазначаються: дата і місце його складення, посада, прізвище, ім'я, по батькові особи, яка склала протокол; відомості про особу, яка притягається до адміністративної відповідальності (у разі її виявлення); місце, час вчинення і суть адміністративного правопорушення (ст. 256 КУпАП). При цьому затриманому роз'яснюється встановлене ст. 59 КУ право запросити захисника. Протокол підписується особою, яка його склала, і особою, яка притягається до адміністративної відповідальності. У разі відмови особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, від підписання протоколу, в ньому робиться запис про це (ст. 256 КУпАП).

Згідно ст. 258 КУпАП, при скоєнні адміністративного правопорушення, що тягне за собою накладання адміністративного стягнення у вигляді попередження чи штрафу, якщо розмір штрафу не перевищує трьох (у деяких випадках, що передбачені КУпАП, семи) неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, протокол про адміністративне порушення не складається, а особою, уповноваженою його складати, виноситься постанова про адміністративне стягнення, яке набирає чинності з моменту його винесення. При цьому штраф стягується на місці.

При складенні протоколу особі, яка притягається до адміністративної відповідальності, роз'яснюються її права й обов'яз-

ки, передбачені **статтею 268 КУпАП**, про що робиться відмітка у протоколі.

Не підписуйте нічого, що ви не прочитали, або якщо ви не згодні з написаним. Читайте уважно. Не підписуйте пусті папери, куди можна вписати текст. Слідкуйте, щоб всі графи протоколу, що вас стосуються, були заповнені й заповнені вірно. Бажано поставити прочерки в тих полях, котрі залишились незаповненими. Не лякайтесь, якщо поліціант закричить, що ви «зіпсували документ».

Варто зазначити, що норми **КУпАП** не містять конкретних статей (положень), які б чітко врегульовували повернення протоколу про адміністративне правопорушення на доопрацювання та виправлення наявних помилок, проте судова практика пішла шляхом надання можливості уповноваженому органу допрацювати наявні в протоколі порушення.

Тому іноді буває вигідним, помітивши якісь недоліки в протоколі, не робити зауважень одразу при складанні протоколу, а повідомити про це в суді — і це буде вагомим аргументом на вашу користь. Суддя може відправити протокол назад у відділок на допрацювання, але час допрацювання протоколу не призупиняє термін давності повертання до адміністративної відповідальності. Це означає, що поки поліція виправляє протокол, 2 місяці, що відведені для розглядання вашої справи, йдуть, і поліція може просто не встигнути зробити все як слід. Але якщо ви хочете скористатись цим прийомом, обов'язково висловіть вашу незгоду з протоколом в графі «Пояснення». Запишіть «з протоколом незгоден», але не уточнюйте, з чим саме ви незгодні.

Після того, як правопорушник ознайомиться з протоколом, йому пропонують його підписати. Іноді можна почути слова про те, що не варто підписувати протокол, з яким ви незгодні — начебто, тим самим особа не визнає себе винним. На наш погляд, підписання протоколу — це важлива гарантія здійснення прав особи, що притягають до адміністративної відповідальності. Якщо людина відмовляється підписати, наприклад, протокол про затримання — її фактично можна затримувати нескінченно, просто переписуючи протокол і замінюючи дату та час затримання. А ось якщо протокол підписаний, зробити це буде важче. Тому, навіть якщо ви абсолютно незгодні зі змістом протоколу — виразіть вашу незгоду в самому протоколі, поясніть мотиви відмовлення від підписання протоколу, напишіть: «Винним себе не вважаю, від підписання протоколу відмовляюсь.». До речі, процедура відмовлення від підписання протоколу вимагає, щоб поліціанти викликали понятих і зафіксували цей факт окремою поміткою в протоколі — це завжди потребує деякого часу та додаткових клопотів. Тому поліціанти погрожують затриманим, говорять, що вони повинні підписати протокол. Але відмовлення від підписання протоколу — право кожного затриманого.

Якщо ви хвилюєтесь і не можете адекватно оцінити переваги протокола, не знаєте чи правильно його складено, можна також зробити запис: «З протоколом повністю незгоден.», — і тільки після підписати його. Взагалі, всі дії співробітників, протиправні або викликавші ваше незадоволення, потрібно власноруч вписувати в протокол до підписання або під час підписання.

НАДАННЯ СВІДЧЕНЬ, ПОЯСНЕНЬ

Якщо ви є потерпілим, правопорушником, підозрюваним чи обвинуваченим, ви маєте право відмовитись від дачі будь-яких свідчень, зокрема, не повідомляти про своє місце роботи чи навчання, посилаючись на **ст. 18 КПКУ** «Жодна особа не може бути примушена визнати свою винуватість у вчиненні кримінального правопорушення або примушена давати пояснення, показання, які можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні нею кримінального правопорушення».

Краще за все, відмовляйтесь до тих пір, доки у вас не з'явиться можливість порадитись з адвокатом або юристом (звісно, якщо вас затримали просто за перехід вулиці у недозволеному місці, можна обійтись без адвоката). Правозахисники радять завжди йти цим шляхом, навіть якщо справа, здавалось би, очевидна і ви впевнені у своїй невинності.

Ви можете у вільній формі написати заяву з відмовою давати свідчення, посилаючись на **ст. 18 КПКУ**, але можете і не робити цього. Достатньо просто усно заявити про це. Вас не мають права змусити дати будь-які свідчення або навіть написати заяву з відмовою давати свідчення. Іноді співробітники поліції стверджують, що відмова від надання свідчень тотожна визнанню вини. Але це не так. Заява про відмову давати свідчення не може розцінюватись як зізнання і не може використовуватись проти вас.

Якщо ви хочете ускладнити роботу «правоохоронним» органам, можна взагалі нічого не підписувати. Навіть заяву з відмовою дати свідчення. Однак, це більш конфронтаційна пове-

дінка, адже співробітникам поліції важливо отримати від вас хоч якийсь документ для службового обліку.

Ви можете використовувати право на відмову надання свідчень як додатковий інструмент для відстоювання ваших прав. Наприклад: «Я дам вам заяву на відмову надання свідчень (або навіть свідчення) лише у присутності адвоката» або «Я дам вам заяву на відмову надання свідчень лише після того, як дасте можливість подзвонити».

У будь-якому разі, не підписуйте ніяких заяв і не давайте ніяких пояснень без присутності адвоката. Всі пояснення і свідчення, навіть в присутності адвоката, давайте лише документально. Не можна допускати ніякого вільного спілкування під виглядом, так званої, «бесіди». І взагалі, не бажано спілкуватись із працівниками «правоохоронних» органів на відсторонені теми, так як саме із цих розмов вони можуть отримати цікавлячу їх оперативну інформацію, яка може бути використана проти вас та ваших знайомих. Однак, бувають випадки коли можна давати свідчення.

Наприклад, для того, щоб довести невинуватість ваших товаришів. Але пам'ятайте, що ви граєте з професіоналами на їхньому полі. Тож, головне правило вашої поведінки — «не впевнений — мовчи».

Наполягайте, щоб всі ваші відповіді вносилися до протоколу тільки у вашому формулюванні. Намагайтесь відповідати коротко і по ділу. Ви не зобов'язані відповідати на питання, що стосуються вас особисто, вашого особистого життя, що не стосуються справи і недопустимі з точки зору моралі. Наприклад, ви не зобов'язані відповідати на питання, що стосують-

ся особистого життя інших людей та їх інтимних подробиць. Вимагайте, щоб всі питання формулювалися конкретно і не були навідними. Наприклад, ви маєте право не відповідати на питання, що сформульовані таким чином: «Коли ви познайомились із «Ім'я», що займається екстремістською діяльністю?» або «Коли вам стало відомо про цю акцію, що спрямована на образу представника влади?».

Реакція на таку вашу поведінку може бути жорсткою. Ви маєте бути до цього готові. Якщо допитуючи вас особа заявить, що це їй вирішувати, що стосується справи, а що ні, ви можете ввічливо заперечити, що цей документ (протокол допиту, пояснювальна і т.д.) складається від вашого імені, під ним буде стояти ваш підпис і тому, саме вам вирішувати, на яке питання відповідати, а на яке ні. Пам'ятайте, що ви можете відвести будь-яке питання з посиланням на **ст. 18 КПКУ** на тих підставах, що ваша відповідь може бути використана проти вас. У цьому випадку вимагайте, щоб ваша відмова відповідати на це питання була занесена в документ.

По завершенню складання документу детально його прочитайте. Ніколи не підписуйте папери, якщо ви не впевнені у точності викладеного вами. Вимагайте дослівного запису ваших свідчень. Ніколи не погоджуйтесь на формулювання, що були запропоновані допитуючою вас особою. Пам'ятайте, що формулювання вказане у кінці: «З моїх слів записано вірно, мною прочитано» — не пустий звук. Вимагайте, щоб документ, підписаний вами, повністю відповідав цій правовій формі.

Будучи свідком, давати свідчення ви зобов'язані, але ви можете не робити цього по першій вимозі слідчого, посилаючись на погане самопочуття, неправильно оформлену повістку і т.д.

(Детальніше про це дивись у розділі «Свідок, підозрюваний, обвинувачений, потерпілий»). Тоді у вас буде час зібратись з думками. Майте на увазі, що свідки не рідко опиняються в рядах обвинувачених — довідавшись від вас про всі обставини справи, слідчий може вирішити, що як раз ви у всьому винні. Відмова від надання свідчень і надання завідомо неправдивих свідчень є злочином, але на практиці майже ніколи нікого за це не притягують до відповідальності.

Якщо вас затримали «за підозрою» на підставі начебто схожості з отриманим орієнтуванням, то, по-перше, номер орієнтування варто запитати при затриманні, а, по-друге, у відділку можна попросити показати це «орієнтування». Якщо запитують: «Навіщо?», — то можна вказати, що ви маєте право на ознайомлення з інформацією, що стосується вас особисто і на підставі якої порушуються ваші права. Скоріш за все, вам її не покажуть, але ви зайвий раз продемонструєте вашу юридичну грамотність. Якщо у вас не знайдуть нічого незаконного, вас відпустять достатньо швидко.

У випадку затримання на акції протесту, якщо ви все ж таки вирішили давати свідчення, одна з ваших задач — довести, що ви не були організатором і не підставити організатора. Потрібно сказати, що на акцію вас ніхто не запрошував, а дізнались ви про неї із листівки чи Інтернету. Якщо поліціянти говоритимуть, що на акції ви були не самі, відповідайте, що прийшли самі, а знайомих зустріли вже на акції і підійшли привітатись. Про те, що акція несанкціонована уявлення не мали. Плакатів у вас не було, або ж вам їх «дали потримати» (не згадуйте імен та прізвищ при відповіді на питання хто «дав потримати»). При звинуваченні у участі в перекритті дороги чи блокуванні будівлі, відповідайте щось на кшталт: «Всі ку-

дись побігли і я побіг», «Всі пішли і я пішов».

Даючи свідчення, не використовуйте займенників «ми», «вони» і т.п. Говоріть лише «я» — так до вас не причіпляться із створенням групи по попередній змові. Не згадуйте ніяких імен і прізвищ. Говоріть: «Якийсь чоловік підійшов», «Хтось крикнув» і т.д. Якщо у поліції немає прямих доказів вашої активної участі, можна сказати, що ви проходили по вулиці повз, зупинились подивитись і тут вас затримали. Майте на увазі, що рапорт пише зазвичай той співробітник поліції, який виконував затримання, а у якості другого свідка беруть того, хто перший потрапився. Тому пізніше, в суді, задайте поліціянтам питання типу: «Де саме відбулось затримання?», «Що я робив у цей момент?». Ймовірно, співробітники поліції будуть протирічати одне одному, це можна використовувати задля їх компрометації як свідків. Постарайтеся запросити ваших свідків, які покажуть, що затримання проводили інші поліціяннти і розкажуть свою версію подій. Ознайомтесь з рапортом до судового засідання (ви маєте на це право!).

Якщо вам «шиють» *«Злісну непокору законному розпорядженню або вимозі поліцейського»* (ст. 185 КУпАП), пам'ятайте, що поліціяннти рідко роблять все за законом. Наприклад, якщо співробітник поліції не представився, не попередив зібравшихся, що акція «несанкціонована», не запропонував їм розійтись, то його вимога піти за ним у поліцейську машину не є законною. Тим паче, не є законним затримання людини під час санкціонованої акції, погрози, побиття і т.д. Ви можете сказати, що захищались від побоїв, які могли нанести значної шкоди вашому здоров'ю, приведіть декілька свідків, що опишуть знуцання над вами. Якщо вас затримали особи в штатському (п. 4 ст. 30 ЗУ «Про Національну поліцію»), що

не пред'явили службового посвідчення, то у вас немає наміру чинити опір співробітникам поліції і осудити вас за цією статтею не можна. У будь-якому випадку не лайтесь матом, не обзивайте співробітників поліції іншими словами, які можуть розцінюватись як образливі, — нецензурна лайка йде за статтею «дрібне хуліганство» і тягне за собою накладення штрафу (3-7 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян), або громадські роботи, або адміністративний арешт на строк до п'ятнадцяти діб (ст. 173 КУпАП).

Якщо слідчий приводить вас до свого кабінету, то подивіться на дверну табличку і запам'ятайте його ПІБ, номер телефону, посаду, номер кабінету. Без складання протоколу нічого не говоріть. Пам'ятайте, що змінюючи одне одного «хороший» і «поганий» слідчий — це спеціальна тактика, націлена на те, щоб змусити вас дати свідчення.

Допит малолітніх свідків і, за розсудом суду, неповнолітніх свідків проводиться в присутності батьків, усиновлювачів, опікунів, піклувальників, якщо вони не заінтересовані у справі, або представників органів опіки та піклування, а також служби у справах дітей (ст. 232 ЦПКУ).

ОСОБИСТИЙ ОГЛЯД ТА ОГЛЯД РЕЧЕЙ

Відзначимо, що адміністративно арештовані можуть піддаватись особистому огляду та огляду речей. На відміну від поверхневої перевірки (ст. 34 ЗУ «Про Національну поліцію»), особистий огляд застосовується лише до особи, щодо якої є ві-

домості про вчинення нею адміністративного правопорушення або затриманої за його вчинення (наприклад, огляд перед помещенням до кімнати для затриманих і доставлених (КЗД) (ст. 264 КУпАП). Ці процедури не є альтернативними, тобто їх не можна застосувати на власний розсуд, а чітко регламентовані законодавством і повинні застосовуватись за умов і на підставах, що чітко ним визначені. Тільки поверхнева перевірка може передувати іншим видам огляду, але не навпаки. Адже спосіб, у який вона здійснюється (візуальний огляд), відрізняється від огляду, що передбачає тактильний контакт, тобто має різні мету і результат.

Особистий огляд може проводитись уповноваженою на те особою однієї статі з оглядуваним і в присутності двох понятих тієї ж статі. На практиці поліціянти досить рідко запрошують понятих, або записують себе у їх якості, більш того, у відділку не завжди присутні співробітниця, тому дівчатам зазвичай пропонують самим дістати вміст кишень та сумок, при цьому у них немає можливості перевірити, чи все ви дістали, так як вони не мають права оглядати особу іншої статі. Тому, іноді вдається приховати якісь речові докази скоєння адміністративного порушення або заборонені предмети (лістівки, маски та інші предмети, що підтверджують вашу присутність на акції). Їх можна приховати у spodній білизні, навіть якщо вас оглядає співробітник вашої статі, але враховуючи те, що у наслідок, якщо до вас буде застосований адміністративний арешт, у вас ці речі все одно знайдуть, що потягне за собою деякі наслідки в залежності від настрою обшукуючого. У будь-якому випадку, ці речі можна скинути в туалеті або навіть у поліцейському авто. Майте на увазі, що адміністративно арештованим заборонено носити прикраси, так що якщо ви не хочете, щоб ваші дірки від пірсингу заросли за 15 днів, у

випадку арешту, варто покласти одну сережку до рота (або у інше «затишне» місце), яку ви будете в камері профілактично продягати в пірсингові отвори.

Про проведення особистого огляду та огляду речей складається протокол, у якому зазначаються:

- Дата, час, місце його складення;
- Посадова особа органу поліції, яка його склала (повністю, без скорочень);
- Прізвища, імена та по батькові, місця проживання двох понятих (повністю, без скорочень);
- Прізвище, ім'я, та по батькові (повністю, без скорочень), місце проживання особи, яку оглядають та у якої оглядають речі, цінності, документи, що є знаряддям або об'єктом правопорушення;
- Індивідуальні ознаки речей, цінностей, документів;
- Місця та обставини виявлення.

Протокол особистого огляду та огляду речей підписують особа, яку було піддано оглядові та у якої оглядали речі, поняті та посадова особа органу поліції, яка його склала.

Про особистий огляд та огляд речей особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, робиться відповідний запис у протоколі про адміністративне правопорушення чи в протоколі про адміністративне затримання. Огляд часто робиться з метою збору інформації особисто про вас, ваших друзів (нотатник), а також з ціллю незаконного вилучення у вас предме-

тів, які, як здається співробітникам поліції, можуть зацікавити керівництво чи «органи». Тому, потрібно відмовлятись від огляду (наскільки це можливо), вимагати присутності понятих — співробітники можуть не захотіти витратити на вас стільки часу і залишать ваші речі у спокої.

ВИЛУЧЕННЯ РЕЧЕЙ

Згідно до **ст. 265 КУпАП**, речі і документи, що є знаряддям або безпосереднім об'єктом правопорушення, виявлені під час затримання, особистого огляду або огляду речей, вилучаються посадовими особами органів, зазначених у статтях 234-1, 234-2, 244-4, 262 і 264 цього Кодексу. При цьому може застосовуватись фото та відеозйомка.

Про вилучення речей і документів складається протокол або робиться відповідний запис у протоколі про адміністративне правопорушення, про огляд речей або адміністративне затримання.

Копія протоколу вручається особі, у якої були вилучені речі та документи, або її законному представнику (обов'язково візьміть, адже поліціанти можуть сказати, що нічого не вилучали!). Слідкуйте за тим щоб вилучені речі описувались точно та детально, наприклад, щоб у купюр вказувався номінал та номер — це важливо, оскільки жоден речовий доказ так часто не зникає у поліції, як гроші. Однак, на наш погляд, поліція не має права вилучати у людей їхні особисті речі, оскільки КУпАП дозволяє вилучення лише тих речей, що є знаряддям скоєння правопорушення або безпосереднім об'єктом правопорушен-

ня. Хіба можна віднести до таких речей ручки, записники, годинники та гроші?

Вилучені речі будуть чекати розбору ситуації. Подалі вони можуть бути конфісковані, знищені, продані з поверненням коштів володарю або повернені тому, у кого були вилучені. Отримати назад вилучені речі вдається рідко. Краще за все чинити опір вилученню — доводити його неправомірність, вказувати на те, що ці речі не є ні знаряддям правопорушення, ні доказом.

Вимагайте складання протоколу вилучення і внесення у нього кожної вилученої речі.

ОСВІДУВАННЯ

Якщо ви зовсім тверезі і наркотиків не вживали, але на вас хочуть «оформити» як п'яного або наркомана, єдине, що можна зробити — це забезпечити базу доказів для майбутнього оскарження. Потрібно вимагати занесення до протоколу ознак, на підставі яких ви були направлені на освідування, та знайти свідків, які цих ознак не спостерігали і можуть підтвердити це в суді. Про проходження освідування повинен бути зроблений запис в протоколах.

ПРЕВЕНТИВНЕ ЗАТРИМАННЯ

Превентивне затримання — затримання особи (активіста),

раніше відомого органам як пов'язаного з певною діяльністю (соціальною, громадянською, антидержавною) з ціллю попередження скоєння ним передбачуваних подальших дій.

А якщо простіше, превентивно затримують тих, хто ранішедесь засвітився, для того, щоб не дозволити їм взяти участь в якій-небудь акції або небажаних для органів діях.

Превентивні арешти стали нормальною практикою органів по відношенню до анархістів і тих, кого ними вважають.

Як це відбувається:

- О 6:30 ранку в день плануємих акцій вас будить наполегливий дзвінок у двері. Ззовні стоять або співробітники в штатському, або звичайні поліціянти з відділку. Їм потрібно терміново з вами поспілкуватись. Коли ви відкриваєте двері, вас відвозять до відділку, де ви проводите до 8 годин поспіль в кабінеті (залежить від того, на котру годину запланована акція). Там з вами проводять бесіду, допитують по будь-якій справі, або взагалі ні про що не питають.
- Вам приходить повістка з вимогою з'явитися у відділення для допиту, призначеного як раз на час запланованої акції. Наслідки неявки пояснюються.

Наскільки це законно:

- Незаконно, якщо при собі у поліціантів немає повістки або постанови про примусовий привід вас на допит/опитування. Затримати будь-кого можна лише після скоєння правопорушення, а не до нього. Затримання людини вдома або у будь-якому іншому місці за декіль-

ка годин до уявного «правопорушення» є незаконним.

- Законно, але допит повинен проводитись лише у межах справи, по якій вас викликали.

Що робити у випадку затримання:

- Не відчиняти двері, сказати, що вас немає вдома. Зазвичай, тоді поліціантам не залишається нічого, крім як вартувати вас під дверима, тому вийти ви теж нікуди не зможете, але вдома все ж таки краще, ніж у відділку.
- Якщо двері відкрили, вимагайте від поліціантів необхідних паперів — повістки, постанови і т.д. Зазвичай двері закрити вони вже не дають і вас заберуть силоміць. У відділку також вимагайте обґрунтування затримання: якщо викликали по адміністративній чи кримінальній справі, нехай допитують і відпускають. Зазвичай, це просто справи про крадіжку мобільних телефонів на районі, на допит їм вистачить і пів години, але це ніяк не дає їм права тримати вас у відділку, скільки вони хочуть. Важливо знати, що допит по кримінальній справі не може продовжуватись без перерви понад дві години, а в цілому — понад вісім годин на день.
- При бажанні, співробітники можуть оформити на вас адміністративне правопорушення прямо у відділку. Їх улюблені статті — **173 КУпАП** (*Дрібне хуліганство*) та **185 КУпАП** (*Злісна непокоря законному розпорядженню або вимозі поліцейського*). Справа Ігоря Трухановича, яка розвалилась в суді, та суддя вимушена була її закрити через численні порушення, може стати гарним прикладом того, що боятись таких погроз не варто. Що стосується ст. 185 — то, як було сказано вище, вимоги

поліціанта про ваше перебування у відділку у цьому випадку не є законними.

- Повістку зазвичай надсилають поштою, і можна завжди посилатися на те, що вона не дійшла до адресата. Неявка на допит провокує привід — примусова доставка у відділок для допиту. Більше нічого вам за це не буде. На допиті ведіть себе спокійно, відповідайте лише на питання, що стосуються справи, по якій вас допитують.
- Ви повинні розуміти, що якщо в поліції захочуть вас затримувати, вони це зроблять будь-якими способами, будете ви чинити опір чи ні. Однак, в ваших силах відстоювати свої права і змушувати їх дотримуватись їх же законів.
- Обов'язковим продовженням історії з вашим затриманням має стати скарга на неправомірні дії співробітників правоохоронних органів. Виступаючи за оскарження всесдозволеності, ми ні в якому разі не хочемо здаватись реформістами та не сподіваємось на позитивну відповідь із прокуратури. Однак, всім, хто зіштовхувався з рядовими поліціантами, відомо, що будь-яка скарга провокує порушення в розміреній роботі відділка, і в кращих випадках закінчується доганою, позбавленням премії або хоча б позачерговим нарядом. Співробітники повинні зрозуміти, що так просто це їм з рук не зійде, тому що поки вони користуються тим, що анархісти не звикли апелювати до державних структур для відновлення справедливості. Ми вважаємо, що в цьому випадку трохи помішати карти поліції не завадить, тим паче це потребує мінімум зусиль з вашого боку.

ПОБИТТЯ СПІВРОБІТНИКАМИ ПОЛІЦІЇ

Універсальних відповідей на тему «як уникнути катувань у поліції» не існує. Все залежить від ситуації, від особистості співробітника поліції, що застосовує до вас силові методи. І все ж таки, спробуємо дати деякі поради.

Якщо вас затримують із застосуванням сили чи просто б'ють співробітники спецпідрозділів, як правило, встановити особу та притягнути до відповідальності не вдасться. Якщо видно нагрудний номерний знак, намагайтесь запам'ятати номер. Але майте на увазі, що спецпризначенці впевнені у своїй безкарності, погано розбираються в законі і «качати права» з ними не варто. Краще вести себе спокійно і не провокувати їх на подальше насилля. Демонстрація ваших знань з юриспруденції та «прав людини» у них, так само як і у малоосвічених співробітників поліції, може бути розцінена як демонстрація вашої переваги і викличе тільки більше агресії. Потрібно дочекатись прибуття співробітників, що вище за званням, та звернути їх увагу на незаконність того, що відбувається.

Існує думка, що під час побиття поліцією варто голосно кричати, особливо, якщо ви знаходитесь на вулиці чи в приміщенні, де є інші люди — поліціанти цього не люблять — крик може звернути увагу небажаних свідків. Потрібно зрозуміти, чого від вас добивається поліція, якої поведінки чекає, і не слідувати очікуваному (залякують — не лякайтесь, дати свідчення проти себе — не давайте). Можна згадати про зв'язки із громадськими організаціями, правозахисниками та ЗМІ і обережно натякнути, що ви можете оприлюднити те, що відбувається.

В будь-якому разі, намагайтеся не провокувати агресію по відношенню до вас. В ситуації прямого фізичного насилля важливо не довести щось поліції — про аргументи в цьому випадку мова не йде, — а зберегти своє здоров'я.

Коли вас починають бити, то варто зігнутися, якщо ви впали, то притиснути голову до колін, і руками закривати найбільш вразливі частини тіла: наприклад, кулаками — скроні та потилицю, ліктями — живіт, нирки, статеві органи. Якщо вас б'ють ногами на землі, пам'ятайте, що потрібно затримати подих — ребра ламаються на видиху. Намагайтесь повертатись постійно так, щоб удари перепали на ноги або «філейну частину тіла». Не бійтесь ударів в обличчя — синці на вашу користь, бійтесь ударів по потилиці та скроням. Не смикайте ногою, а зведіть коліна. Імітуйте очікуваний ефект від удару (стогони від болю), хитруйте, робіть вигляд, що вам погано, ви задихаєтесь, непритомнієте. Краще бути побитим, ніж убитим. В камері варто відповзти до стіни або в куток, в автобусі лягти між сидіннями.

Не смикайтесь, якщо на вас одягли наручники — вони можуть від цього автоматично сильніше стискатись на руці і зламати кістку або перетиснути нерв. Якщо поліціанти у вашому місті часто використовують наручники, то можете спробувати знайти до них ключі і прикріпити їх скотчем до зворотної сторони паска — з його поміччю ви можете швидко звільнитись від наручників, але не забудьте потренуватися вдома швидко їх відкривати та знімати.

Якщо ви знаходитесь у відділку, потрібно намагатись налагодити контакт з черговим у відділку і звернути його увагу на побиття та погрози. Він відповідає за все, що відбувається у

відділку. Якщо прізвище поліціанта, що вас бив, вам точно ніхто не скаже, то прізвище чергового у відділку з'ясувати — а значить і притягнути до відповідальності — буде нескладно; про це можна нагадати черговому.

Окрім цього, якщо співробітники поліції застосовують до вас фізичну силу з ціллю отримання «зізнання», і ви не можете цього терпіти, то попросіть надати вам можливість обдумати це наодинці — тягніть час (термін затримання не може перевищувати 3 дня або 72 години, подовження допускається лише за рішенням суду), попросіть відвести вас до камери. В камері можна інсценувати серцевий напад і т.д. (по звичайним синцям і забоям вам екіпаж швидкої не викличуть), передати через співкамерників інформацію рідним. При побитті можете імітувати непритомність, це може змусити співробітників поліції припинити (хоча б на час) побиття. Намагайтесь добитись виклику швидкої медичної допомоги. У випадку їх прибуття детально розкажіть їм про те, які тілесні ушкодження нанесли вам співробітники поліції, переконайтесь у детальній фіксації всіх ушкоджень в медичних документах лікарями: характер, колір, форми, хворобливість і т.д. Дана інформація негайно передається далі медичними працівниками і знадобиться вам у наслідку на суді чи при оскарженні незаконних дій.

Спробуйте домовитись з лікарями «швидкої» про вашу госпіталізацію. Якщо лікарі повідомлять про це зацікавленим особам, підкресливши, що в іншому випадку можливе серйозне погіршення здоров'я чи навіть летальний результат, то можливо вам вдасться вирватись з рук катуючих вас людей. Навіть якщо «швидкій» не дозволять вас забрати, то, можливо, все одно з вами спілкуватись будуть більш обережно, адже

трупи їм не потрібні — смерть «об'єкта» тягне за собою серйозні неприємності.

Але якщо справа набирає серйозних обертів, і ви хвилюєтесь за своє здоров'я та життя, можливо, варто підписати папери, але зробити це так, щоб потім від свідчень можна було відмовитись. Наприклад, вказати на неправдивий факт, який після можна було б спростувати. Оперативно цей факт перевірити не зможуть, а на наступному засіданні ви можете привести це в якості аргумента на користь того, що показання були «вибиті».

В будь-якому разі, намагайтесь при затриманні одразу повідомити родичам чи друзям, в який відділок поліції вас доставили, за якою адресою затримали. Родичі чи друзі мають хоча б зателефонувати у відділок і поцікавитись вашою долею, а краще — приїхати туди.

Проінформованість родичів про ваше місцезнаходження, може стримати поліцію від побиття вас. В цілому, побиття як метод отримання зізнання набагато частіше практикується по кримінальним справам, тому, якщо ви підозрюєтесь у скоєнні кримінального злочину потрібно якомога швидше ввести в курс справи адвоката. Він забезпечить вам зв'язок із навколишнім світом, буде присутнім на допитах, дасть різні поради, і ймовірність застосування до вас катування в цьому випадку знижується.

ДАКТИЛОСКОПІЯ (ВЗЯТТЯ ВІДБИТКІВ ПАЛЬЦІВ)

Згідно до ст. 26 ЗУ «Про Національну поліцію»: Під час наповнення баз (банків) даних, осіб, затриманих за підозрою у вчиненні правопорушень (адміністративне затримання, затримання згідно з дорученнями органів правопорядку, затримання осіб органами досудового розслідування, адміністративний арешт, домашній арешт), поліція забезпечує збирання, накопичення мультимедійної інформації (фото, відео-, звукозапис) та біометричних даних (дактилокартки, зразки ДНК).

Таким чином, у випадку адміністративного затримання (коли вас привезли у відділок поліції) за наявності у вас документів, що підтверджують особу, відбитки пальців у вас брати ніхто не має права. Після суду, суддя може призначити вам адміністративний арешт, в цьому випадку у вас можуть взяти відбитки пальців. Зазвичай поліція це робить до суду, тобто незалежно від вироку судді ви будете фігурувати в картотеці. Коли затриманих багато (після акцій і демонстрацій) і їх затримали незаконно, поліціанти все одно дактилоскопують і знімають на камеру всіх, як неблагонадійних громадян, що належать до певного «угруповання». Навіть якщо вас після цього випускають, будьте впевнені - при наступних затриманнях вам в провину можуть додати і це, або використовувати результати дактилоскопії і відеозйомки для вистежування. Тому, якщо ви впевнені, що вам не дадуть «добу», чиніть опір цьому всіма способами, що дуже важко, тому що поліціанти можуть пригрозити дати добу за дрібне хуліганство або злісний опір співробітникам поліції; коли затриманих багато, можна домовитися відмовлятися всім разом, оскільки поліціанти просто не зможуть вас всіх пересаджати, та й вони не особливо люблять

паперову тяганину (на кожного треба буде скласти протокол), тому вас, швидше за все, відпустять. Якщо вас підозрюють або обвинувачують у вчиненні кримінального злочину, або ви засуджені за нього, то «співробітники» мають право взяти у вас відбитки пальців. Про дактилоскопію повинні зробити позначку в протоколі. Якщо у вас незаконно взяли відбитки пальців, ви можете писати скаргу.

ДНК-ДАКТИЛОСКОПІЯ

ДНК-дактилоскопія, або генетична дактилоскопія — метод, що використовується у судово-медичній експертизі для ідентифікації осіб на основі унікальностей послідовностей ДНК індивідуума. Найкращим методом відбору еталонного зразка є використання буккального (щічного) мазка, так як при такому способі зменшується ймовірність його забруднення. Також можна скористатися іншими методами для збору зразків крові, слини, сперми або інших відповідних рідин або тканин від особистих речей (наприклад, від зубної щітки, бритви і т.п.). Зразки, отримані з крові біологічних родичів, можуть служити індикатором профілю індивіда. Це означає, що тепер при бажанні можна визначити, з якої пляшки ви пили, якою сигаретою затягувалися, який банер вішали, на якій гітарі грали, в якому місці були. Кожна частинка вашого тіла - не тільки відбиток пальця, але і волосся, шматочок шкіри, слина та інші виділення організму тепер можуть здати вас як склотару. Ви думаєте, вас це не торкнеться, тому що ви не робите нічого протизаконного? Концерт, на якому вас взяли також не був протизаконним, правда?

Згідно до **ст. 26 ЗУ «Про Національну поліцію»**, поліція наповнює та підтримує в актуальному стані бази (банки) даних, що входять до єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України. Під час наповнення баз (банків) даних, щодо осіб, затриманих за підозрою у вчиненні правопорушень (адміністративне затримання, затримання згідно з дорученнями органів правопорядку, затримання осіб органами досудового розслідування, адміністративний арешт, домашній арешт, поліція забезпечує збирання, накопичення мультимедійної інформації (фото, відео-, звукозапис) та біометричних даних (дактилокартки, зразки ДНК).

Але є одне важливе протиріччя: згідно до **ст. 32 КУ «Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини»**. Так, у цій статті йдеться мова про певні винятки, що «визначені законом», але жодної чіткої регламентації процедури накопичення та зберігання зразків ДНК, за якою втручання в приватне життя особи може визнаватись законним, наразі ми не маємо. За відсутності законодавчо встановленого порядку та визначення конкретних обставин для збирання та умов зберігання біометричних матеріалів поліція не має жодних обмежень під час реалізації своїх справ у цій сфері, що звісно призведе до поліцейського свавілля та службового зловживання. На даний момент не існує жодних законодавчо оформлених підстав, які можуть змусити людину здати зразки ДНК. Від цього може відмовитися навіть підозрюваний і обвинувачений в скоєнні кримінального злочину. Це, як і відмова від надання свідчень проти себе, розцінюється як право на захист, а не як непряме визнання провини. Багато хто аргументує згоду на

дактилоскопію, здачу ДНК зразків і фотографування небажаням виявитися на добі. Подумайте, що для вас важливіше - анонімність в майбутньому або примарний шанс на свободу прямо зараз (адже ніхто не гарантує, що вас на добу не посадять, навіть якщо ви на все погодитесь). Йти в відмову навіть простіше, коли вас багато - можна протестувати всім разом, тому що всіх все одно не попересаджують.

Ми сподіваємося, що всі, хто читає ці рядки, не вчинять таку помилку в майбутньому, а ті, хто її вже зробив, проведуть роз'яснювальну роботу зі своїми друзями і знайомими. Також слід пам'ятати, що ваша ДНК і ДНК ваших батьків збігається на 99%, тому важливо з ними теж поговорити на цю тему.

СУД ПО АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРАВОПОРУШЕННЮ

Якщо вас затримали за вчинення адміністративного правопорушення, то протягом трьох годин, а в необхідних випадках для встановлення особи та/або з'ясування обставин правопорушення - до трьох діб, співробітники поліції зобов'язані вас відпустити, або направити матеріали судді для прийняття рішення. Таким чином, якщо вас затримали в п'ятницю - будуть тримати до понеділка, оскільки в суботу та неділю суд не працює. У будь-якому випадку ви маєте право на участь захисника або адвоката в судовому процесі.

Відповідно до загального правила, всі справи про адміністративні правопорушення повинні розглядатися у присутності правопорушника. Розгляд справи в його відсутність дозволяється тільки тоді, коли є відомості про те, що його своєчасно

сповістили про час і місце розгляду справи - тобто, якщо йому вручена повістка під підпис.

Іноді в разі неявки в суд правопорушника розгляд справи відкладається на невизначений термін, а потім (через 2 місяці, **ст.38 КУпАП**) справа закривається. Але справу можуть розглянути і без вас: найчастіше, в таких випадках ви отримуєте штраф, про що дізнаєтеся з листа від служби судових приставів. Але такі адміністративні справи як, наприклад, дрібне хуліганство, порушення порядку проведення мітингів, дрібна крадіжка, торгівля в недозволеному місці, наклеп, образа співробітників поліції, діяльність від імені незареєстрованої організації та ін., розглядаються виключно в присутності правопорушника.

Припустимо, вас не можуть відвезти до суду безпосередньо після оформлення протоколів. Тоді ви будете викликані до суду повісткою, яку ви повинні отримати під розписку від співробітника пошти або дільничного. Якщо громадянин не з'явиться без поважних причин до суду у справі, в якому присутність обов'язкова, то суддя має право оформити примусовий привід. Не варто боятися слова «привід» - воно означає лише те, що до вас додому прийде поліціант і поведе вас до суду. Якщо вас все ж доставили в суд, зверніться до судді з усним або письмовим клопотанням перенести судове засідання на кілька днів, щоб ви могли знайти собі адвоката і належним чином ознайомитися з матеріалами справи. Не погоджуйтеся на державного адвоката. Якщо суддя відкладе суд, то, опинившись на волі, ви зможете порадитися з юристом або правозахисником і вирішити, що краще робити далі. У розгляді справи про адміністративне правопорушення можуть брати участь адвокат, інший фахівець у галузі права, який за зако-

ном має право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи (**ст. 271 КУпАП**). Але як показує практика, дуже часто суди в адміністративних справах не приймають до уваги ніякі докази і аргументи захисників — результат суду заздалегідь вирішений наперед. Тому найкраще його просто проігнорувати. Якщо все ж ви змушені судитися, знайдіть і запросіть на суд свідків, уважно вивчіть адміністративний кодекс з коментарями, зберіть всі можливі докази вашої невинності, порадьтеся з правозахисниками, на що потрібно звернути увагу суду.

ШТРАФ

Штраф сплачується протягом п'ятнадцяти діб після вручення порушнику постанови про накладення штрафу у відділенні банку України. За наявності підстав, передбачених **ст. 258 КУпАП**, штраф сплачується на місці правопорушення. Якщо неповнолітній (16-18 років) правопорушник не має можливості сплатити штраф, він стягується з його батьків або осіб, що їх замінюють.

В разі несплати штрафу у п'ятнадцятиденний строк він стягується примусово, при цьому правопорушник має сплатити подвійну суму штрафу та витрати на облік правопорушень, розмір яких визначається Кабінетом Міністрів України. Якщо правопорушник не сплатить подвійну суму штрафу протягом семи діб, гроші буде стягнуто з нього примусово на основі Закону «Про виконавче провадження». В цьому випадку правопорушник сплатить також виконавчий збір (10% суми стягнення або вартості майна, яке передається стягувачу).

У разі відсутності у боржника коштів та інших цінностей, достатніх для задоволення вимог стягувача, стягнення невідкладно звертається також на належне боржнику інше майно, за винятком майна, на яке згідно із законом не може бути накладено стягнення. Звернення стягнення на майно боржника не зупиняє звернення стягнення на кошти боржника. Боржник має право запропонувати ті види майна чи предмети, на які необхідно в першу чергу звернути стягнення. Черговість стягнення на кошти та інше майно боржника остаточно визначається державним виконавцем.

Якщо стягнення накладається на власність, судовий виконавець робить опис (арешт) майна боржника. Ця процедура проводиться в робочий день, з 6.00 до 22.00 (якщо виконавчі дії були розпочаті до 22.00, то вони можуть бути продовжені і пізніше до їх закінчення) в присутності оштрафованого і (за ініціативою стягувача, боржника або судового виконавця) двох понятих.

Понятими не можуть бути:

- Особи, які не досягли повноліття;
- Особи, визнані в установленому законом порядку недієздатними або обмежено дієздатними;
- Особи, які в силу фізичних чи психічних недоліків не здатні правильно сприймати факт виробництва процесуальної дії, його хід і результати;
- Працівники суду, органів прокуратури і поліції.

При здійсненні опису судовий виконавець виходить з того, що вся власність в приміщенні (кімнаті), яке займає оштрафова-

ний, належить боржнику. Тому на практиці виконавчого діловодства дуже часто відбуваються суперечки щодо того, що судовий виконавець заарештував власність, що не належала боржнику, а просто зберігалася в його приміщенні (ці суперечки вирішуються в судовому порядку). Судовий виконавець під час опису оцінює майно приблизно - він же не знає, скільки грошей буде отримано від продажу кожної з речей. Тому він зазвичай описує більше речей, ніж необхідно. Решта залишаються під арештом (їх не можна продавати або знищувати), але не залишають кімнати боржника, і ними можна користуватися, якщо судовий виконавець не вирішить інакше. Під час опису оштрафований має право вказати речі, на які слід накласти арешт в першу чергу. Підсумковим документом опису є акт опису, копія видається власнику майна.

Бажано, отримавши в суді штраф, написати скаргу про незгоду з рішенням суду до вищої інстанції. В цьому випадку, можливо, штраф скасують або справа де-небудь «загубиться».

АДМІНІСТРАТИВНИЙ АРЕШТ

Прямо із залу суду після винесення постанови про адміністративний арешт вас відправляють до спецприймальника-розподільника або, в деяких випадках, в ізолятор тимчасового утримання в окрему камеру відбувати покарання. Час адміністративного затримання зараховується до строку арешту (в межах 3-15 діб). Зарплата на основному місці роботи під час арешту не виплачується, а самих заарештованих можуть залучати до суспільно-корисних робіт («політичні» зазвичай не залучаються). З арештованих стягується вартість проживання

і харчування за час арешту, причому стягнення вартості проводиться тільки після суду, якщо ви утримуєтеся в досудовій камері — годувати вас зобов'язані безкоштовно. Заарештовані мають право на щоденні прогулянки тривалістю не менше 1 години, право раз на тиждень митися в лазні або приймати душ, користуватися засобами особистої гігієни, харчуватися 3 рази на день, мати індивідуальне спальне місце, користуватися окулярами, ліками, тютюновими виробами, мати ручку і папір, писати скарги начальнику установи, прокурору, читати газети, журнали, і книги. Перераховані речі і додаткові продукти харчування заарештовані мають право отримати від рідних. Відповідно до режиму, заборонено спільне утримання здорових заарештованих з тими, у яких виявлені інфекційні захворювання. Чоловіки і жінки утримуються окремо. На жаль, умови в українських спецприймальниках не відповідають ніяким нормам, вони нагадують торттури і просто образливі для людей. Міжнародним спостерігачам не дозволено відвідувати ці жалюгідні установи. Задушливі, темні, маленькі камери часто стають причиною поганого самопочуття заарештованих, в таких випадках слід вимагати викликати швидку допомогу.

ЗБРОЯ І ЗАКОН

Наразі, Україна залишається єдиною державою в Європі, яка не має власного Закону, який би регулював обіг цивільної вогнепальної зброї.

Це зовсім не означає, що зброя є недоступною для громадян і в пересічній особи відсутня можливість придбати зброю,

наприклад, для полювання. Порядок придбання та реєстрації зброї визначено «Інструкцією про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів».

Отже, пройдемося по основним видам зброї:

- **Зброя** — пристрої і предмети, конструктивно призначені для ураження живої або іншої цілі, а також подачі сигналів піротехнічними складами.
- **Обіг зброї і боєприпасів** — виробництво, реалізація (в тому числі продаж (далі — реалізація)), передача у володіння, придбання, колекціонування, експонування, облік, зберігання, носіння, транспортування, перевезення, пересилання, використання, вилучення, знищення, а також ввезення зброї, його складових частин і компонентів, боєприпасів до неї (далі – боєприпаси) на територію України та вивезення за її межі.

До зброї і боєприпасів не належать вироби господарсько-побутового та виробничого призначення, муляжі і макети, що імітують зовнішній вигляд зброї і боєприпасів, спортивні снаряди, конструктивно подібні зі зброєю і боєприпасами.

Холодна зброя — предмети та пристрої, конструктивно призначені та за своїми властивостями придатні для неодноразового заповідання шляхом безпосередньої дії тяжких (небезпеч-

них для життя в момент спричинення) і смертельних тілесних ушкоджень, дія яких ґрунтується на використанні м'язової сили людини. Заборонено носіння, виготовлення, ремонт або збут кинджалів, фінських ножів, кастетів чи іншої холодної зброї без передбаченого законом дозволу (ст. 263).

Пневматична зброя — зброя, в якій для метання вражаючого елемента використовується енергія стисненого, зрідженого або отвержденного газу. Заборонена стрільба з пневматичної зброї калібру понад 4,5 міліметра і швидкістю польоту кулі понад 100 метрів за секунду в населених пунктах і в не відведених для цього місцях, а також у відведених місцях з порушенням установленого порядку (ст. 174 КУпАП).

Газова зброя — зброя, в якій в якості вражаючого елемента використовуються речовини сльозоточивої або дратівливої дії. Сюди відносяться газові пістолети, газові револьвери і патрони до них, механічні розпилювачі, аерозольні та інші пристрої, споряджені речовинами сльозоточивої або дратівливої дії. Газову зброю може придбати будь-який громадян України з 18 років.

Травматична зброя — вогнепальна зброя, призначена для ураження живої цілі на відстані елементом травматичного патрона і не призначена для заподіяння смерті людині. Травматичний патрон - патрон, в якому в якості металельного елемента використовується травматичний снаряд, що не призначений для заподіяння смерті людині.

Право на придбання травматичної зброї мають окремі категорії населення: судді, співробітники правоохоронних органів та їх близькі родичі, журналісти (зокрема позаштатні), депутати,

військовослужбовці, державні службовці, які мають категорії і ранги, а також члени громадських формувань з охорони громадського порядку.

Вогнепальна зброя — зброя, яка здійснює постріл, призначена або може бути легко пристосована для здійснення пострілу або прискорення кулі або знаряддя за рахунок енергії вибухової речовини. У кримінальному законі вогнепальну зброю поділяють на два види - мисливська та все інше.

Мисливська зброя — зброя, призначена для любительського і промислового полювання. Заборонено обіг мисливської зброї та боєприпасів без спеціального дозволу.

Правом придбання мисливської гладкоствольної зброї та основних частин до неї користуються громадяни України, які досягли 21-річного віку, нарізної — 25-річного. Кількість зброї, яку може мати громадянин України, не обмежена, однак власник зброї повинен забезпечити її безумовну схоронність. Незаконне придбання, зберігання та збут вогнепальної зброї тягне за собою покарання зазначені ККУ. Носіння, зберігання, придбання, передача чи збут вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв без передбаченого законом дозволу - караються позбавленням волі на строк від трьох до семи років.**(ст. 263 КУ).**

Боєприпаси — пристрої і предмети, призначені для ураження цілі, виконання завдань, що сприяють її ураженню, і містять розривний, піротехнічний або металевий заряди або їх поєднання. Сюди відносяться патрони, гранати, шашки та ін.

Вибухові речовини — хімічні сполуки або суміші речовин, здатні під дією зовнішнього імпульсу до розповсюдження з великою швидкістю хімічної реакції з утворенням газоподібних продуктів і виділенням тепла. Поділяються на ініціюючі (поєднуючі вибуховий імпульс), бризантні (детонуючі — розривний заряд снаряда), металеві (металевий заряд патрона або артилерійського пострілу) і піротехнічні склади (світлові, димові, теплові і звукові ефекти). Традиційно до вибухових речовин також відносять з'єднання і суміші, що не детонують, а горять з певною швидкістю (металевий порох, піротехнічні склади). Вибухові пристрої — пристрої, призначені для здійснення навмисного вибуху, виготовлені промисловим або саморобним способом, що містять вибухові речовини і конструктивне пристосування для ініціювання вибуху (детонатор).

Звільняється від кримінальної відповідальності особа, яка вчинила злочин, передбачений частинами першою або другою цієї статті, якщо вона добровільно здала органам влади зброю, бойові припаси, вибухові речовини або вибухові пристрої(ст. 263 КУ).

З цієї причини деякі рекомендують мати при собі заяву про добровільну здачу зброї з поточною датою і вашим підписом, якщо вам потрібно вийти на вулицю зі зброєю. Очевидно, що ні в якому разі не варто видавати джерело появи цієї зброї у вас або вмішувати в цю справу якихось інших людей. Двоє людей — вже група осіб, а при бажанні органів — і організована злочинна група. Не забувайте, що в цьому випадку терміни покарання збільшуються. Варто тільки сказати - йшов на «справу», — буде сукупний злочин (наприклад, замах на вбивство, підготовка до вибуху, псування майна та ін.) До чого це призведе на слідстві і в суді — не треба пояснювати. Це ж сто-

сується і затримання в автомобілі, квартирі в складі групи товаришів. Хтось один повинен взяти зброю на себе, щоб всі не пішли як група по 263-й статті. Ні в якому разі не зберігайте вдома знайдені десь складові частини зброї або боєприпасів, тому що знайдений десь невідстрелений патрон, взятий на сувенір, або порох часів війни може послужити порушенням кримінальної справи або загрозою його порушення, якщо ви не надасте потрібну органам інформацію.

ОСКАРЖЕННЯ ПОСТАНОВИ

Постанова по справі про адміністративне правопорушення може бути оскаржена в суді (ст. 287 КУпАП) протягом 10 діб з дня винесення постанови (ст. 289 КУпАП). У разі пропуску строку, він може бути продовжений за вашим клопотанням. При написанні скарги порадьтеся з адвокатом. Якщо вашу скаргу розглянуть і відхилять, не здавайтеся. Пишіть в прокуратуру наглядову скаргу з проханням опротестувати незаконне рішення суду. Іншими словами, якщо вам рішення суду по будь-якої причини важливо, тягніть час будь-якими способами.

ОСКАРЖЕННЯ НЕЗАКОННИХ ДІЙ ВРОБІТНИКІВ ПОЛІЦІЇ

З приводу будь-яких незаконних дій співробітників поліції — незаконне затримання, побиття і т.п. — громадянин має право подати заяву в прокуратуру або суд. Після звільнення вам необхідно звернутися за допомогою до юриста, а також по-

дати детальну скаргу в прокуратуру за місцем утримання вас під вартою або застосування насильства. Доцільніше звернутися особисто з заявою до прокурора (кожен день в прокуратурі хто-небудь із співробітників веде прийом громадян, крім того, при повідомленнях про злочини співробітники прокуратури зобов'язані негайно зареєструвати повідомлення в журналі обліку інформації та вжити заходів до закріплення слідів злочину - оглянути, дати напрям до медичної експертної установи, отримати пояснення). У таких випадках, вимагайте дати вам направлення на судово-медичне дослідження. З цим напрямком постарайтеся в цей же день пройти дане дослідження, якщо, звичайно, вам це необхідно. Досвідчені співробітники поліції наносять побої так, що ніяких слідів не залишається. Тому, щоб домогтися покарання нахабного співробітника, іноді корисно і трохи прикрасити. Скажіть лікарю, що після того, як над вами «попрацювали» поліціанти, вночі не спиться, часто бігаєте в туалет, прокидаєтеся в поту, не можете спати спокійно, боїтеся залишатися один вдома, частіше стала боліти голова, часто відбувається кровотеча з носа, поколює в лівому/правому боці або животі і т.п. Бажано, щоб у вас до старих хвороб додалися якісь нові, хай не серйозні відхилення. Наприклад, погіршився зір за останні кілька років, сміливо говоріть, що стали гірше бачити після виходу з ІТТ, стверджуйте, що до цього моменту у вас все було нормально і ніяких відхилень не було. Не потрібно з себе робити немічного інваліда 1-ї групи, однак варто сказати, а краще домогтися, щоб зафіксували в протоколі, що вас примушували спати на голій підлозі і після цього у вас з'явився нежить, підвищилася температура, болить у попереку, коле в нирках і т.п.

**КРИМІНАЛЬНА
СПРАВА**

У РАЗІ ПОРУШЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ

Якщо ви займаєтеся громадською діяльністю і на вас завели кримінальну справу за «політичною» статтею або під надуманим приводом, то потрібно піднімати з цього приводу шум і шукати адвоката. Попросіть правозахисників направити листи на адресу правоохоронних органів. Якщо ви дійсно вчинили злочин, уважно прочитайте статтю Кримінального кодексу, за якою вас звинувачують. Знайдіть схожу статтю в Кодексі про адміністративні правопорушення і розберіться, в чому між ними різниця (великий збиток, наявність умислу і т.д.). На допитах і в суді підносите свої дії так, щоб до вас можна було застосувати лише адміністративний кодекс. Якщо немає можливості найняти адвоката, зверніться за порадою до юристів правозахисних організацій. До тих пір, поки ви не вирішили, що краще говорити, не знайшли адвоката і т.д., відмовляйтеся від будь-яких свідчень. Ви маєте право це робити як на слідстві, так і на суді, згідно до **ст. 18 КПКУ** та **ст. 63 КУ**.

СВІДОК, ПІДОЗРЮВАНИЙ, ОБВИНУВАЧЕНИЙ, ПОТЕРПІЛИЙ

Насамперед вам потрібно розібратися, який у вас статус в рамках даної кримінальної справи: від нього залежать ваші права і обов'язки. Ви можете задати це питання слідчому або прочитати в повістці, документах справи. Свідок і потерпілий зобов'язані давати показання, підозрюваний і обвинувачений - ні. Детальніше про надання свідчень ви можете прочитати в розділі **«Допит і бесіда»**, а також в брошурі **«Психологія допиту»**. Майте на увазі, що в міру розслідування ваш статус може бути змінений — зі свідка можна перетворитися на підозрюваного, що зазвичай і практикується, щоб витягнути з людини максимум інформації.

СВІДОК

Права та обов'язки свідка регламентуються ст. 66 КПКУ. Свідком є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань. Свідок не повинен відповідати на питання, що не стосуються конкретного злочину, для надання свідчень по якому його викликали.

Свідок має право:

- Знати, у зв'язку з чим і в якому кримінальному провадженні він допитується;
- Користуватися під час давання показань та участі у про-

веденні інших процесуальних дій правовою допомогою адвоката, повноваження якого підтверджуються згідно з положеннями **ст. 50 КПКУ**;

- Відмовитися давати показання щодо себе, близьких родичів та членів своєї сім'ї, що можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні ним, близькими родичами чи членами його сім'ї кримінального правопорушення, а також показання щодо відомостей, які згідно з положеннями **ст. 65 КПКУ** не підлягають розголошенню;
- Давати показання рідною або іншою мовою, якою він вільно володіє, і користуватися допомогою перекладача;
- Користуватися нотатками і документами при даванні показань у тих випадках, коли показання стосуються будь-яких розрахунків та інших відомостей, які йому важко тримати в пам'яті;
- На відшкодування витрат, пов'язаних з викликом для давання показань;
- Ознайомлюватися з протоколом допиту та заявляти клопотання про внесення до нього змін, доповнень і зауважень, а також власноручно робити такі доповнення і зауваження;
- Заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом;
- Заявляти відвід перекладачу.

Свідок зобов'язаний:

- Прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду;
- Давати правдиві показання під час досудового розслідування та судового розгляду;
- Не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора, суду відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і які стали відомі свідку у зв'язку з виконанням його обов'язків.

ПІДОЗРЮВАНИЙ, ОБВИНУВАЧЕНИЙ

Права та обов'язки підозрюваного, обвинуваченого регламентується **ст. 42 КПКУ**.

Підозрюваним є особа, якій повідомлено про підозру, особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений КПКУ для вручення повідомлень.

Обвинуваченим (підсудним) є особа, обвинувальний акт щодо якої переданий до суду в порядку, передбаченому **ст. 291 КПКУ**.

Підозрюваний, обвинувачений має право:

- Знати, у вчиненні якого кримінального правопорушення його підозрюють, обвинувачують;
- Бути чітко і своєчасно повідомленим про свої права, передбачені КПКУ, а також отримати їх роз'яснення;
- На першу вимогу мати захисника і побачення з ним до першого допиту з дотриманням умов, що забезпечують конфіденційність спілкування, а також після першого допиту — мати такі побачення без обмеження їх кількості й тривалості; на участь захисника у проведенні допиту та інших процесуальних дій; на відмову від захисника в будь-який момент кримінального провадження; на отримання правової допомоги захисника за рахунок держави у випадках, передбачених КПКУ та/або законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги, в тому числі у зв'язку з відсутністю коштів на її оплату;
- Не говорити нічого з приводу підозри проти нього, обвинувачення або у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання;
- Давати пояснення, показання з приводу підозри, обвинувачення чи в будь-який момент відмовитися їх давати;
- Вимагати перевірки обґрунтованості затримання;
- У разі затримання або застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою — негайне повідомлення членів сім'ї, близьких родичів чи інших осіб про затримання і місце свого перебування згідно з положеннями **ст. 213КПКУ**;

- Збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази;
- Брати участь у проведенні процесуальних дій;
- Під час проведення процесуальних дій ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дій, які заносяться до протоколу;
- Застосовувати з додержанням вимог КПКУ технічні засоби при проведенні процесуальних дій, в яких він бере участь. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд мають право заборонити застосовування технічних засобів при проведенні окремої процесуальної дії чи на певній стадії кримінального провадження з метою нерозголошення відомостей, які містять таємницю, що охороняється законом, чи стосуються інтимного життя особи, про що виноситься (постановляється) вмотивована постанова (ухвала);
- Заявляти клопотання про проведення процесуальних дій, про забезпечення безпеки щодо себе, членів своєї сім'ї, близьких родичів, майна, житла тощо;
- Заявляти відводи;
- Ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування в порядку, передбаченому **ст. 221 КПКУ**, та вимагати відкриття матеріалів згідно зі **ст. 290 КПКУ**;
- Одержувати копії процесуальних документів та письмо-ві повідомлення;
- Оскаржувати рішення, дії та бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді в порядку, передбаченому **КПКУ**;

- Вимагати відшкодування шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, в порядку, визначеному законом, а також відновлення репутації, якщо підозра, обвинувачення не підтвердилися;
- Користуватися рідною мовою, отримувати копії процесуальних документів рідною або іншою мовою, якою він володіє, та в разі необхідності користуватися послугами перекладача за рахунок держави.

Обвинувачений також має право:

- Брати участь під час судового розгляду у допиті свідків обвинувачення або вимагати їхнього допиту, а також вимагати виклику і допиту свідків захисту на тих самих умовах, що й свідків обвинувачення;
- Збирати і подавати суду докази;
- Висловлювати в судовому засіданні свою думку щодо клопотань інших учасників судового провадження;
- Виступати в судових дебатах;
- Ознайомлюватися з журналом судового засідання та технічним записом судового процесу, які йому зобов'язані надати уповноважені працівники суду, і подавати щодо них свої зауваження;
- Оскаржувати в установленому цим Кодексом порядку судові рішення та ініціювати їх перегляд, знати про подані на них апеляційні та касаційні скарги, заяви про їх перегляд, подавати на них заперечення;

- Отримувати роз'яснення щодо порядку підготовки та використання досудової доповіді, відмовлятися від участі у підготовці досудової доповіді;
- Брати участь у підготовці досудової доповіді, надавати представнику персоналу органу пробації інформацію, необхідну для підготовки такої доповіді, ознайомлюватися з текстом досудової доповіді, подавати свої зауваження та уточнення.

ЗАТРИМАННЯ ПІДОЗРЮВАНОВОГО

Згідно до **ст. 208 КПКУ**, уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді позбавлення волі, лише у випадках:

- Якщо цю особу застали під час вчинення злочину або замаху на його вчинення;
- Якщо безпосередньо після вчинення злочину очевидець, в тому числі потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно вчинила злочин;
- Якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності Національного антикорупційного бюро України;

- Якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні злочину, передбаченого статтями 255 («Створення, керівництво злочинною спільнотою або злочинною організацією, а також участь у ній»), 255-1 («Встановлення або поширення злочинного впливу»), 255-2 («Організація, сприяння у проведенні або участь у злочинному зібранні (сходці)») Кримінального кодексу України.

Негайно після доставлення підозрюваного в орган дізнання повинен бути складений протокол затримання, в якому робиться відмітка про те, що підозрюваному роз'яснено його права. У протоколі вказуються дата і час складання протоколу, дата, час, місце, підстави і мотиви затримання, результати особистого обшуку та інші обставини затримання. Протокол затримання підписується особою, яка його склала, і підозрюваним. Підозрюваний має бути допитаний. До початку допиту підозрюваному на його прохання забезпечується побачення з захисником наодинці і конфіденційно.

Підозрюваний може бути підданий особистому обшуку (**п. 3 ст. 208 КПКУ**).

Підозрюваного має бути негайно звільнено, якщо:

- Особі не вручено повідомлення про підозру після двадцяти чотирьох годин з моменту затримання (**ст. 278 КПКУ**);
- Не підтвердилась підозра в скоєнні особою передбаченого кримінальним законом суспільно небезпечного діяння;

- Відпали підстави подальшого тримання особи під вартою;
- Орган, що веде кримінальний процес, встановив, що затримання проведено з порушеннями вимог;
- Вийшов термін затримання.

Згідно до **ст. 211** строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду не може перевищувати сімдесяти двох годин з моменту затримання. Копія ухвали або постанови суду про відмову в задоволенні клопотання про обрання по відношенню до підозрюваного запобіжного заходу у вигляді взяття під варту видається підозрюваному при його звільненні. При звільненні підозрюваного з-під варти йому видається довідка, в якій зазначаються, ким він був затриманий, дата, час, місце і підстави затримання, дата, час і підстави звільнення.

Підозрюваний, обвинувачений, який є іноземцем і тримається під вартою, має право на зустріч з представником дипломатичної чи консульської установи своєї держави, яку йому зобов'язана забезпечити адміністрація місця ув'язнення (**ст. 42 КПКУ**).

ТЕРМІН УТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ

Строк дії ухвали слідчого судді, суду про тримання під вартою або продовження строку тримання під вартою не може перевищувати шістдесяті днів.

Строк тримання під вартою обчислюється з моменту взяття

під варту, а якщо взяттю під варту передувало затримання підозрюваного, обвинуваченого, — з моменту затримання. У строк тримання під вартою включається час перебування особи в медичному закладі під час проведення стаціонарної психіатричної експертизи. У разі повторного взяття під варту особи в тому ж самому кримінальному провадженні строк тримання під вартою обчислюється з урахуванням часу тримання під вартою раніше.

Строк тримання під вартою може бути продовжений слідчим суддею в межах строку досудового розслідування в порядку, передбаченому КПКУ. Сукупний строк тримання під вартою підозрюваного, обвинуваченого під час досудового розслідування не повинен перевищувати:

1. Шести місяців — у кримінальному провадженні щодо нетяжкого злочину;
2. Дванадцяти місяців — у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів (**ст. 197 КПКУ**).

Строк дії ухвали слідчого судді про тримання особи під домашнім арештом не може перевищувати двох місяців. У разі необхідності строк тримання особи під домашнім арештом може бути продовжений за клопотанням прокурора в межах строку досудового розслідування в порядку, передбаченому **ст. 199 КПКУ**. Сукупний строк тримання особи під домашнім арештом під час досудового розслідування не може перевищувати шести місяців. По закінченню цього строку ухвала про застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту припиняє свою дію і запобіжний захід вважається скасованим (**ст. 182 КПКУ**).

ОГЛЯД, ОСВІДУВАННЯ

З метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей та документів.

Огляд житла чи іншого володіння особи здійснюється згідно з правилами КПКУ, передбаченими для обшуку житла чи іншого володіння особи.

Для участі в огляді може бути запрошений потерпілий, підозрюваний, захисник, законний представник та інші учасники кримінального провадження. З метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в огляді може запросити спеціалістів.

Особи, у присутності яких здійснюється огляд, при проведенні цієї слідчої (розшукової) дії мають право робити заяви, що підлягають занесенню до протоколу огляду.

При проведенні огляду дозволяється вилучення лише речей і документів, які мають значення для кримінального провадження, та речей, вилучених з обігу. Усі вилучені речі і документи підлягають негайному огляду і опечатуванню із завіренням підписами осіб, які брали участь у проведенні огляду. У разі якщо огляд речей і документів на місці здійснити неможливо або їх огляд пов'язаний з ускладненнями, вони тимчасово опечатуються і зберігаються у такому вигляді доти, доки не буде здійснено їх остаточні огляд і опечатування.

Слідчий, прокурор має право заборонити будь-якій особі за-

лишити місце огляду до його закінчення та вчинювати будь-які дії, що заважають проведенню огляду. При огляді слідчий, прокурор або за їх дорученням залучений спеціаліст має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі і документи, які мають значення для кримінального провадження (ст. 237 КПКУ).

Згідно до ст. 241 КПКУ, слідчий, прокурор здійснює освідування підозрюваного, свідка чи потерпілого для виявлення на їхньому тілі слідів кримінального правопорушення або особливих прикмет, якщо для цього не потрібно проводити судово-медичну експертизу.

Освідування здійснюється на підставі постанови прокурора та, за необхідності, за участю судово-медичного експерта або лікаря. Освідування, яке супроводжується оголенням освідуваної особи, здійснюється особами тієї ж статі, за винятком його проведення лікарем і за згодою особи, яка освідується. Слідчий, прокурор не в праві бути присутнім при освідуванні особи іншої статі, коли це пов'язано з необхідністю оголювати особу, що підлягає освідуванню. Перед початком освідування особі, яка підлягає освідуванню, пред'являється постанова прокурора. Після цього особі пропонується добровільно пройти освідування, а в разі її відмови освідування проводиться примусово.

При освідуванні не допускаються дії, які принижують честь і гідність особи або небезпечні для її здоров'я. За необхідності здійснюється фіксування наявності чи відсутності на тілі особи, яка підлягає освідуванню, слідів кримінального правопо-

рушення або особливих прикмет шляхом фотографування, відеозапису чи інших технічних засобів. Зображення, демонстрація яких може розглядатись як образлива для освідуваної особи, зберігаються в опечатаному вигляді і можуть надаватися лише суду під час судового розгляду.

ОБШУК

Обшук проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб.

Обшук проводиться на підставі ухвали слідчого судді місцевого загального суду. У разі необхідності провести обшук слідчий за погодженням з прокурором або прокурор звертається до слідчого судді з відповідним клопотанням (**ст. 134 КПКУ**). Для участі в проведенні обшуку може бути запрошений потерпілий, підозрюваний, захисник, представник та інші учасники кримінального провадження. З метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в обшуку має право запросити спеціалістів. Слідчий, прокурор вживає належних заходів для забезпечення присутності під час проведення обшуку осіб, чий права та законні інтереси можуть бути обмежені або порушені.

Перед початком виконання ухвали слідчого судді особі, яка володіє житлом чи іншим володінням, а за її відсутності — ін-

шій присутній особі повинна бути пред'явлена ухвала і надана її копія.

За рішенням слідчого чи прокурора може бути проведено обшук осіб, які перебувають в житлі чи іншому володінні, якщо є достатні підстави вважати, що вони переховують при собі предмети або документи, які мають значення для кримінального провадження.

Обшук особи здійснюється особами тієї самої статі у присутності адвоката, представника на вимогу такої особи. Неявка адвоката, представника для участі у проведенні обшуку особи протягом трьох годин не перешкоджає проведенню обшуку. Хід і результати особистого обшуку підлягають обов'язковій фіксації у відповідному протоколі.

Слідчий, прокурор під час проведення обшуку має право відкривати закриті приміщення, сховища, речі. При обшуку слідчий, прокурор має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення обшуканого житла чи іншого володіння особи чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати документи, тимчасово вилучати речі, які мають значення для кримінального провадження. Обшук житла чи іншого володіння особи на підставі ухвали слідчого судді в обов'язковому порядку фіксується за допомогою аудіо- та відеозапису (ст. 236 КПКУ).

Пам'ятайте, що згідно до ст. 260 КПКУ, аудіо-, відеоконтроль особи є різновидом втручання у приватне спілкування, яке проводиться без її відома на підставі ухвали слідчого судді, якщо є достатні підстави вважати, що розмови цієї особи або

інші звуки, рухи, дії, пов'язані з її діяльністю або місцем перебування тощо, можуть містити відомості, які мають значення для досудового розслідування.

Арешт на кореспонденцію накладається, якщо під час досудового розслідування є достатні підстави вважати, що поштово-телеграфна кореспонденція певної особи іншим особам або інших осіб їй може містити відомості про обставини, які мають значення для досудового розслідування, або речі і документи, що мають істотне значення для досудового розслідування(ст. 261 КПКУ).

Також, при виявленні в кореспонденції речей (у тому числі речовин), документів, що мають значення для певного досудового розслідування, слідчий у межах, визначених ухвалою слідчого судді, здійснює виїмку відповідної кореспонденції або обмежується зняттям копій чи отриманням зразків з відповідних відправлень. Зняття копій чи отримання зразків здійснюється з метою збереження конфіденційності накладення арешту на кореспонденцію. У разі необхідності особою, яка проводить огляд поштово-телеграфної кореспонденції, може бути прийняте рішення про нанесення на виявлені речі і документи спеціальних позначок, обладнання їх технічними засобами контролю, заміну речей і речовин, що становлять загрозу для оточуючих чи заборонені у вільному обігу, на їх безпечні аналоги (ст. 262 КПКУ).

Важливо знати, що слідчий має право обстежити публічно недоступні місця, житло чи інше володіння особи шляхом таємного проникнення в них, у тому числі з використанням технічних засобів, а також застосовувати інші види негласних розшукових дій (спостереження за особою, річчю, місцем;

моніторинг банківських рахунків; аудіо-, відеоконтроль місця і т.д.) (глава 3 КПКУ).

ПРОВОКАЦІЇ

Правоохоронні органи часто використовують різні провокації проти активістів з тим, щоб порушити кримінальну справу або просто як причину затримання для подальшої фабрикації кримінальної справи або вербування.

Якщо підкидають **фальшиві гроші** (зазвичай «виявляються» під час обшуку, огляду автомобіля, при особистому огляді), **ні в якому разі не торкайтеся до них** і вимагайте проведення експертизи на наявність на них ваших відбитків пальців або слідів поту. При обшуку наполягайте на присутності понятих, звертайте увагу на дії поліції, а також стежте за діями самих понятих. Якщо в приміщенні присутні інші особи, крім поліції та понятих, обов'язково вкажіть це в протоколі обшуку. Для запобігання підкидання фальшивих купюр при затриманні, стежте за своїми речами під час їх опису, вимагайте **помітити номер та серії купюру і (!) наявності на них водяних знаків** (в іншому випадку нічого не варто роздрукувати купюри з номерами ваших купюр). Не погоджуйтеся «ще раз перерахувати» гроші самостійно. **Не піднімайте купюру, якщо вона падає на підлогу** (нормальна реакція людини, якщо щось впало, підняти річ, що часто використовується близько обмінних пунктів).

Провокації з використанням зброї не є поширеною практикою, але про всяк випадок слід пам'ятати, що злочином є но-

сіння, перевезення, виготовлення і збут холодної, пневматичної, газової зброї, а не його зберігання. Причому кримінальна відповідальність за носіння або перевезення встановлюється тільки при скоєнні злочину повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення за ці дії. Тим, хто носить розкладні ножі з собою — ви не зобов'язані розпізнавати якість холодної зброї, для цього потрібні спеціальні знання, яких у пересічного громадянина немає. Тому, якщо вас звинувачують в носінні холодної зброї, вимагайте експертизи. Часто підкидають патрони, тому що обіг зброї в поліції обмежений. Тому, знову ж таки, **не чіпайте, не піднімайте патрони**, навіть якщо вони запаковані в спеціальний пакетик. При підкинутій зброї вимагайте зняття відбитків пальців не тільки з поверхні і курка, але і з внутрішньої сторони (патрони в обоймі, обойма, спусковий механізм і ін. частини), так само як і наявність у вас на долонях збройового масла і слідів пороху. Якщо вам необхідно в екстраординарному випадку мати при собі вогнепальну або газову зброю і немає дозволу на його носіння — обов'язково майте при собі заяву від свого ім'я на адресу будь-якого відділка у вашій місцевості про добровільну здачу зброї, бажано з реальною датою. Пояснювати походження цієї зброї не обов'язково (ви звільняєтесь від відповідальності при добровільній здачі будь-якої зброї), але можна посилатися на те, що ви її випадково знайшли. Ця дрібниця може дуже допомогти в разі затримання.

Якщо підкидають **наркотичні речовини**, то це найчастіше психологічний метод шантажу з подальшою спробою повернути до «співпраці». Для судового розгляду ця провокація буде занадто натягнутою — якщо ви дієте грамотно і не наговорюєте на себе, довести провину невинного майже неможливо, навіть шляхом фальсифікації доказів. Якщо ви помітили під-

кинуту річ ще по дорозі до відділку, постарайтеся позбутися від неї. Якщо ж вас вже доставили до відділення, не панікуйте і не обурюється. Головне — не лізти в кишеню і не намагатися викинути пакетик. Якщо вас доглядають, наполягайте на присутності понятих. Якщо ви помітили, що вам підкинули пакетик, шприц і ін., то не лізьте самі в кишеню, нехай поліціанти самі дістануть підкинуту річ. У присутності понятих **вимагайте, щоб вам зістригли нігті, взяли мазок з долонь і з рота для експертизи**. Зауважте, що на вас немає рукавичок і ви при собі їх теж не маєте. Ці дії роблять майже неможливим звинувачення вас в незаконних діях з наркотиками на рівні, необхідному для притягнення до кримінальної відповідальності. Отже, при провокації з боку органів головне — увага до того, що відбувається, і уважність до тих предметів, до яких ви торкаєтеся.

ДОПИТ І БЕСІДА

Кожного можуть несподівано викликати на допит, а значить, кожен, приємно це чи ні, повинен готуватися до цього. Бувають найрізноманітніші допити — допитують обвинувачених, арештованих і неарештованих, допитують свідків, допитують і просто так, про всяк випадок. Допитують з приводу дійсних злочинів і з приводу вчинків, що абсолютно не відносяться до категорії кримінальних злочинів. Допитують слідчі, але не тільки вони — напівофіційні і зовсім неофіційні бесіди часто мало відрізняються від допитів.

Згідно до **ст. 63 Конституції України**, «Особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо

себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом» та ст. 62 «Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її «користь» (презумпція невинності). Скористайтеся цим як своєрідною паличкою-виручалочкою, особливо, якщо з вас витягують відомості про ваших родичів або підштовхують вас до самообмови. У 99 випадках зі 100 звинуваченням для слідства і підставою для обвинувального вироку суду служать свідчення самого звинуваченого. Якщо слідчий нервує або починає на вас кричати і лякати вас — це вірна ознака того, що нічого у нього на вас немає. Перед допитуваним виникає багато складних питань — як тримати себе, щоб не погіршити становище, адже якщо допитують — значить вже погано. Одні більше турбуються за самих себе і своїх близьких, інші на цей рахунок спокійні, але бояться взяти гріх на душу або нашкодити друзям. Під час допиту пізно починати визначати свою позицію і продумувати лінію поведінки — той, хто допитує, знає свою справу і повинен вміти переграти непередготовленого.

Тому, якщо ви побоюєтеся допиту, готуйтеся до нього заздалегідь. **Готуйтеся до того, як вчините те, що може привести до вашого допиту.** Інакше ви з найкращими намірами можете заплутатися і зрадити тих, кого хотіли захистити. Якщо вас все-таки застали зненацька — найкраще не поспішати з відповідями, відмовитися відповідати в той день і виграти час для підготовки.

ОФІЦІЙНІ ТА НЕОФІЦІЙНІ ВИКЛИКИ

Згідно ст. 135 КПКУ, особа викликається до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду шляхом вручення повістки про виклик, надіслання її поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком, здійснення виклику по телефону або телеграмою, в якій повинно бути зазначено, хто і в якості кого викликається, до кого, в який час і за якою адресою потрібно з'явитися, а також роз'яснені наслідки неявки без поважної причини.

Виклик на допит в якості свідка особи, яка не досягла 16 років, проводиться через його батьків або інших законних представників. Якщо дана особа викликається в якості обвинуваченого або підозрюваного, виклик проводиться в загальному порядку.

Повісткою можна викликати в поліцію, прокуратуру, суд, податкову інспекцію та інші органи. Але слід пам'ятати, що повістки дуже рідко вручаються насправді особисто і під розписку. У разі, якщо повістку вам закинули в поштову скриньку - вона цілком ймовірно може зникнути, і на це можна посила-тися, якщо ви не готові йти за викликом. Також і ту повістку, що була вам передана через родичів, можна проігнорувати, пославшись на те, що родич «забув» передати вам цей важливий папір.

При виклику по телефону очевидно відсутня впевненість, що з вами розмовляє саме службова особа — а може, це звичайні телефонні хулігани? Таким затягуванням справи можна виграти час, щоб підготуватися до «зустрічі», отримати консультацію правозахисників, узгодити свої свідчення з товаришами. Звичайно, якщо повістка передана через адміністрацію

за місцем роботи або навчання, проігнорувати її важче, вирішуйте самі...

Як би там не було, наслідком неявки за повісткою може бути тільки привід. Привід значить, що за вами прийде поліціант і відведе (відвезе) до службової особи, якій знадобилося з вами поговорити. Цього боятися не варто — ніяких негативних наслідків привід не тягне. Це справедливо навіть для повісток до суду, крім тих випадків, коли вони вручаються особисто під розписку — в цьому випадку суддя може розцінити неявку як прояв неповаги до суду (відповідальність — штраф або арешт до 15 діб).

Однак вищеописане не стосується підозрюваного і обвинуваченого у кримінальній справі — він однозначно зобов'язаний з'явитися за повісткою для надання свідчень (при наявності права відмови від дачі показань). В іншому випадку проти підозрюваного і обвинуваченого застосується запобіжний захід у вигляді взяття під варту, домашнього арешту, підписки про невиїзд.

ЩО РОБИТИ, ЯКЩО ПРИЙШЛА ПОВІСТКА?

Потрібно створити собі запас часу:

- Вирішити, чи можна проігнорувати повістку.
- Зателефонувати службовій особі, яка вас викликає, і домовитися про візит в інший день, посилаючись на

будь-які поважні причини — від'їзд, відрядження, хвороба (слід взяти довідку). Якщо не виходить перенести зустріч потрібно по телефону з'ясувати всі обставини, ваш статус.

Створивши таким чином запас часу, потрібно невідкладно зв'язатися з товаришами або вийти на правозахисні організації.

Звичайно, повістка є свідченням того, що поліція або спецслужби вирішили зайнятися вами, тому, якщо ви займаєтеся нелегальною діяльністю, вам слід замести всі її сліди (документи, плани, літературу, почистити комп'ютер, електронну пошту) і на деякий час призупинити її.

Тобто отримання повістки може бути корисною пересторогою. Якщо дозволяє час проконсультуйтеся із знайомим юристом або самостійно ознайомтеся із **заходами процесуального примусу** та **главою 19 КПКУ «Загальні положення досудового розслідування»**. Будьте готові до того, що з допиту ви можете не повернутися — сісти за ґрати. До цього повинні бути готові і ваші домашні. Якщо є така можливість, забезпечте присутність на допиті адвоката.

ЩО РОБИТИ, ЯКЩО ВИКЛИКАЮТЬ НА «БЕСІДУ»?

Почнемо з того, що виклик на «бесіду» в слідчі органи не передбачений чинним КПКУ (бесіда — це психологічна розвідка для слідчого), тому, якщо співробітник «органів» в усній бесіді

або по телефону запрошує вас прийти до нього «поговорити в дружній обстановці», тактовно відмовтеся, пославшись, наприклад, на зайнятість (можете також попросити надіслати вам офіційну повістку). Пам'ятайте: ніяких неофіційних «бесід» з «органами» бути не повинно, вони вам не сусіди по сходовому майданчику і, тим більше, не друзі. Отримані від вас в такий «бесіді» відомості можуть послужити приводом для порушення кримінальної справи стосовно вас і/або ваших товаришів.

В першу чергу потрібно з'ясувати хто і в який заклад вас викликає. На «розмову» (не на допит!) слідчий викликати не має права (прокурор таке право має). Такий виклик з боку слідчого можна і потрібно ігнорувати. До прокурора йти потрібно, але навіть якщо ви не підете, вам нічого не загрожує, окрім приводу. Але те, що ви з'явилися до прокурора, не зобов'язує вас свідчити проти себе. Можете з'явитися за викликом, але розмовляти з ним необов'язково, завжди можна послатися на презумпцію невинуватості, відмовитися відповідати на його питання і не давати пояснень.

Якщо ви все-таки потрапили на бесіду (наприклад, вас викликав ректор, а у нього сидить співробітник, і ректор наполегливо просить вас з ним поговорити), то вимагайте ведення протоколу. Якщо слідчий все ще хоче «розмовляти», нехай розмовляє сам з собою. Якщо він має право в будь-який час розмовляти з вами, то ви маєте право не розмовляти з ним ніколи. Не допомагає — вимагайте, щоб він дав вам можливість розписатися про відповідальність за відмову від дачі показань і за дачу неправдивих свідчень. І оскільки це можна зробити тільки в протоколі, то ви свого добилися.

Більш того, учасник «бесіди» — не свідок, і тому не несе відповідальності навіть за дачу завідомо неправдивих показань. Зрозуміло, в такому форматі можна безсовісно брехати, але краще — не говорити взагалі нічого, просто мовчати, пославшись на презумпцію невинуватості.

Буває, що під час бесіди чиновник веде запис ваших слів і після пропонує підписати свідчення. Від цього можна відмовитися, тому що процедурно ця дія не є допитом.

І також найкраще відмовитися від дачі так званих «письмових пояснень» в поліції, у начальства на роботі або за місцем навчання. Ці документи тільки допоможуть потім звинуватити вас. Будь-які законні слідчі дії повинні оформлятися протоколами.

Прокуратура має право виносити офіційні попередження про недопущення протиправної діяльності — це повноваження часто використовується проти політичних активістів. Реально це попередження не є якоюсь суттєвою санкцією - це дійсно попередження вам, про те, що варто бути більш обережними у своїй діяльності.

Також в разі «бесіди» вам варто бути морально підготовленим, що в кінці «бесіди» (як і допиту) вам може бути пред'явлено офіційне звинувачення і вас можуть взяти під варту. Обов'язково інформуйте ваших товаришів про те, куди йдете.

Якщо вас викликали на допит, в двері кабінету слідчого входьте впевнено, на душі у вас не повинно бути місця почуттю провини. Знайте: слідчий нічим не краще і не вище вас, в тому числі і в сенсі чистоти перед законом. Пам'ятайте, в цьому бу-

динку у вас друзів немає.

Насамперед з'ясуйте, чи порушено кримінальну справу по питанню, по якому вас викликали. Якщо кримінальна справа не порушена, краще відмовитися від дачі будь-яких пояснень. Тому що інформація, яку ви дасте, як раз може потім бути покладена в основу постанови про порушення кримінальної справи. Перед початком допиту слідчий зобов'язаний повідомити, на підставі чого вас викликали, роз'яснити ваші права і попередити про відповідальність.

Згідно до **ст. 223 КПКУ**, проведення будь-яких слідчих дій у нічний час не допускається, за винятком випадків, що не терплять зволікання. Крім того, при виробництві слідчих дій неприпустимо застосування насильства, погроз та інших незаконних заходів, а так само створення небезпеки для життя і здоров'я осіб, що приймають в них участь; допускається застосування технічних засобів і способів виявлення, фіксації та вилучення слідів злочину і речових доказів.

З ініціативи слідчого або за клопотанням допитуваної особи в ході допиту можуть бути проведені фотографування, аудіо- і (або) відеозапис, кінозйомка, матеріали яких зберігаються при кримінальній справі і після закінчення попереднього слідства опечатуються (**ст. 224 КПК**). Ви маєте повне право вимагати надання всіх статей КПКУ, зазначених в бланках, які вам дадуть підписати.

Допит потерпілого або свідка до 14 років (на розсуд слідчого, також від 14 до 16 років) проводяться за участю педагога, при допиті має право бути присутнім його законний представник (**ст. 491 КПК**). Потерпілі та свідки у віці до 16 років не поперед-

жаються про відповідальність за відмову від дачі показань і за дачу завідомо неправдивих показань, при роз'ясненні їм їх процесуальних прав, їм вказується на необхідність говорити правду.

Згідно до **ст. 224 КПКУ**, допит не може продовжуватися без перерви понад дві години, а в цілому — понад вісім годин на день.

Пам'ятайте, основна мета допиту — домогтися від допитуваного дачі обвинувальних свідчень стосовно підозрюваних, обвинувачених і самого допитуваного, для чого слідчий використовує не менше 18 прийомів, наприклад *раптовість, послідовність, створення напруги з перевантаженням свідомості, зняття напруги з прагненням поговорити по душах, присічення брехні відразу ж або через деякий час, фіксований темп допиту з перевантаженням свідомості або уповільнений темп з фіксацією бажання проскочити особливо неприємне*.

Крім того, щоб вибити з вас потрібні свідчення, слідчий може намагатися якомога раніше влаштувати перший допит (поки ви не зібралися з думками), почати читати вам «проповіді» і «тиснути на совість»; лестити, залякувати; працювати на контрасті: «злий» слідчий чергується з «добрим». Слідчий може блефувати: впевнено стверджувати бездоказові речі з метою дезорієнтувати вас (наприклад, придумати, що в місці вашого бездоганного алібі відбувалося щось, і запросити подробиці), може обіцяти сприяння у пом'якшенні покарання (це прийом для дуже наївних людей: слідчий не має впливу на суд інакше як через обвинувальний висновок). Вам можуть пропонувати компроміс: ви частково визнаєте провину в обмін на відсутність згадок про обтяжуючі обставини в справі. Практикується затягування слідства, поки попереднє заключення не вимотає

ваші нерви, можлива «організація» попереднього ув'язнення для ваших родичів і друзів. Саме тому в справу потрібно ввести адвоката якомога раніше.

Необхідно завжди пам'ятати — все, що буде сказано вами, може бути і, швидше за все, буде використано проти вас — і це не порожня фраза. Найчастіше в обвинуваченні слідчий спирається на свідчення саме першого допиту. Намагайтеся на всі питання відповідати коротко: так, ні. Ні в якому разі не пускайтесь в розлогі пояснення, не наводьте доповнень, пояснень, описів подій. У разі будь-яких сумнівів говоріть: «Важко відповісти». При відповідях на питання не поспішайте, все обмірковуюте. Навіть якась, на ваш погляд, дрібниця в руках слідчого може виявитися зброєю.

При першому крику і перших погрозах відразу ж припиняйте давати свідчення і не відновлюйте їх до принесення вам вибачень. Якщо і після цього на вас накричали (або образили будь-яким іншим чином) — змовкайте назавжди для цього слідчого. Відразу ж пишть відвід цьому слідчому із зазначенням причин (незаконний тиск на допитуваного). Слідчий спробує вас залякати кримінальною відповідальністю за відмову від дачі показань — не лякайтеся. По-перше, кількість справ за цією статтею мізерно мала, вона не передбачає позбавлення волі і реально їх використання не поширене. Та й ухилитися від дачі показань можна по-різному. Одна фраза, записана вами в протоколі, — «Я погано себе почуваю і не пам'ятаю про події, про які мене допитують» — може позбавити слідчого і судові органи можливості залучити вас до відповідальності за цією статтею.

Про всяк випадок, окрім цієї статті в УК є **ст. 373** «Примушу-

вання давати показання».

Обвинувачений має, як і підозрюваний, право взагалі не давати свідчень, посилаючись на **ст. 63 Конституції України**. Пропускайте повз вуха всі погрози і чітко стійте на своєму. На всі питання, аж до таких, як: «чи визнає себе винним?», — відповідайте, як папуга, однією фразою: «Стаття 63». Якщо ж ви здатні дати свідчення, які захистять вас (тільки не переоцінюйте свої можливості і товаришів не підводьте), відповідайте краще в письмовому вигляді.

Якщо вас затримали за якоюсь справою, а допитують як свідка по іншій — можете сміливо відмовлятися від дачі показань. Якщо разом з вами звинувачується ще хтось або навіть кілька людей (ви проходите по одній справі), краще відразу посилатися на **ст. 63 Конституції України**, так як при самих невинних свідченнях з'являться протиріччя, і ви, самі того не підозрюючи, підведете товаришів.

Очна ставка — фактично одночасний допит двох осіб. Зазвичай один з них, або обидва вже давали свідчення, і в них були знайдені протиріччя. Краще на очну ставку йти з адвокатом.

На очній ставці можна:

- Підтверджувати те, що говорить ваш візаві, — якщо вам і іншим це на користь;
- Заперечувати, якщо відчуваєте небезпеку, — ваш товариш, можливо, вже «зламався» або «розколовся»;
- Можна підтвердити свої попередні свідчення або модифікувати їх, якщо ви відчуваєте, що це вам на користь.

Не варто говорити: «Я тоді збрехав», — потрібно сказати: «Я тоді неточно висловився», «Я тоді забув», «Тепер я пригадую ...».

У будь-якому випадку, очна ставка - складна психологічна процедура. Саме для того, щоб вона не перетворилася в психологічну драму, важливо, щоб адвокат повертав її в правове русло.

ЧОТИРИ ОСНОВНИХ ПРИНЦИПИ ВІДПОВІДЕЙ НА ДОПИТІ АБО СИСТЕМА «ПОСД»[МОВ. ОРИГ. «ПЛОД»]

Далі ми наводимо рекомендації «як бути присутнім на допиті і нічого не сказати» і «ув'язненому-новачку про перші дні в тюрмі», викладені радянськими дисидентами. Можливо, частково ці поради застаріли, але, тим не менш, представляють практичну цінність.

Отже, всі питання просіваються через 4 сита системи «ПОСД» (мов. ориг. «ПЛОД»). Система призначена для допитуваних в якості свідка.

Сито «П» (протокол) означає вимогу вносити усі питання до протоколу. Є багато складних питань, для яких годиться одна проста відповідь. Її треба вимовити ввічливо і не поспішаючи: «Запишіть ваше запитання до протоколу, і я на нього відповім». Якщо слідчий не записує своє питання в протокол, ви

не зобов'язані на нього відповідати. Сито «П» заважає слідчому писати чернетку протоколу. Заважає, наприклад, анулювати поставлене запитання, якщо воно після вашої відповіді здасться слідчому невігідним. Це важливо.

Сито «О» (особисте) — ви розмірковуєте, чи не ставить це запитання вас особисто в становище підозрюваного в співучасті в злочині. Швидше за все «важким» для вас виявиться питання, яке стосується особисто вас. Тобто в цьому випадку ви перестаєте бути свідком і стаєте підозрюваним або обвинуваченим. Підозрюваний чи обвинувачений не несе відповідальності за дачу неправдивих свідчень або за відмову або ухилення від показань (але якщо вас зловлять на брехні, то це погіршить можливості вашого захисту — суд перестане довіряти вашим показаннями). Якщо слідчий не вгамовується, корисно сказати йому, що ви «раді були б відповісти на питання, але зацікавлені довести свою невинність, тобто не неупереджені, а доводити вашу невинуватість вам заважає відсутність адвоката, незнання законів, і взагалі невідомо, що саме треба доводити і існує думка, що доводити має слідство». Треба відзначити, що відмова від відповіді на питання, яке ставить особисто вас в положення підозрюваного, нерідко психологічно важка, особливо в делікатних ситуаціях, коли його можна зрозуміти як боягузтво. Ви готові були б виручити, наприклад, товариша, взявши якийсь «гріх» на себе. Але набагато краще просто пояснити безглуздість вашого становища як свідка у цій справі. Адже ви не можете їм бути, коли вас підозрюють у співучасті в злочині.

Сито «С» — ставлення до справи, але не «занадто близьке». Якщо ви не впевнені, що питання слідчого по справі, у вас є привід на нього не відповідати. Але цікаво, що такий же при-

від виникає, якщо питання навідне, «занадто близьке» до справи, тобто підказує свідкові відповідь «так» або «ні». Закон прямо забороняє ставити навідні запитання (**п. 6 ст. 352 КПКУ**). Наприклад, не можна питати: «Чи давав вам Рабінович читати «Архіпелаг ГУЛАГ»?» Слід запитати: «Чи давав вам Рабінович будь-які книги?» Припустимо далі, що ви говорите, що вам незрозуміло, про якого Рабіновича йде мова, і хотілося б побачити його фотографію. У цьому випадку слідчий не має права показати вам одну фотографію (це було б навідне запитання). Він повинен показати відразу декілька фото (не менше 3), щоб ви самі дізналися Рабіновича на одному з них. Подібне прохання не так легко виконати. Тим більше що вся процедура впізнання повинна відбуватися в присутності понятих і оформлятися протоколом (**ст. 228 КПК**).

Сито «Д» — допустимість відповіді з точки зору ваших уявлень про мораль. З легких питань слідчий споруджує як би велику колиску. Злегка заколисуючи вас в ній, він терпляче і дбайливо висиджує своє важливе питання. Треба гарненько заколисати вашу увагу. Потім виникає досить бадьорий темп допиту. І раптом — питання складне. Ви зніяковіли, а слідчий і радий. Він відверто вивчає ваше збентеження, нагадує про відповідальність за дачу неправдивих свідчень, не дає зосередитися. У протоколі при відповіді на чергове запитання можна дещо дописувати. Наприклад, «обвинувачений не давав мені ніякої екстремістської літератури. Але я просив би слідчого не ходити навколо, не лякати, не курити в обличчя, не підвищувати голос, не квапити з відповіддю — словом, не чинити на мене тиск». Не бійтеся «необережних» розмов по телефону. Не бійтеся невеликих особистих неприємностей. Зате бійтеся зізнаватися слідчому, що в гостях ви пили шампанське. Або, наприклад, невинне визнання, що ви позичали у підсудного

парасольку, може бути передано йому в настільки оригінальній формі, що людина, котра просиділа майже рік у в'язниці, нарешті «зрозуміє»: «Ім все відомо».

По всій видимості, важке не те питання, на яке відповідати незручно або страшно, а саме те, найпростіше, питання, на яке відповідаєш, не подумавши.

Слідкуйте за тим, щоб слідчий дослівно записував ваші слова, а краще вимагайте, щоб вам надали можливість самому записувати відповіді в протокол (на практиці переконати в цьому праві слідчого досить складно).

Записуючи свої показання власноруч, ви спробуєте ретельно добирати слова, але ви позбавлені цієї можливості, якщо за вас запис веде інша особа. Не сподівайтесь на те, що слідчий запише ваші слова дослівно. Це, між іншим, важко, і вам буде важко докоряти йому, якщо де-небудь ваші слова будуть спотворені. Слідчий, навіть працюючи цілком сумлінно, розуміє своє завдання не так, як ви своє. Тому він може просто не звернути уваги на важливі тонкощі, які ви вжили в своїй промові. Можуть зникнути ваші застереження про те, що ви не цілком довіряєте своїй пам'яті, слова типу «мабуть», «може бути» і т.п.

Ви зовсім не зобов'язані обговорювати зі слідчим текст своєї відповіді перед тим, як занести його до протоколу, але можете це зробити, якщо бажаєте, наприклад, дізнатися, який варіант його влаштовує менше. Звичайно, слідчі трапляються різні, в тому числі хитрі і дуже хитрі... Але вимоги, що пред'являються ними до протоколу, завжди більш-менш стандартні.

Слідчі люблять, наприклад, також ловити свідків на стилістичних помилках, і підказавши свідкові дійсно кращий текст, ніж той, що він сам написав, потім домогтися від нього поступки і писати його відповіді своєю рукою. Не піддавайтеся; якщо ви досвідчені і досить тверді, то можна урізноманітнити прийом. В цьому випадку ви можете, наприклад, записувати свідчення на своєму папері (не в протоколі), а потім диктувати їх слідчому. На це піде багато часу — і, швидше за все, це буде в ваших інтересах. У всякому разі, при найменшому відступі запису слідчого від ваших слів, ви маєте право не підписувати того, що записав слідчий.

В кінці довгого допиту, як би ви не втомилися, вимагайте надання вам можливості внесення доповнень і поправок, а для цього — пред'явлення всього протоколу допиту. Слідчий, можливо, буде вам відмовляти і, посилаючись на пізній час, запропонує вам зайти іншим разом. Але він може вас потім не викликати і не прийняти. Тому ви поступите правильно, якщо, виклавши це побоювання при складанні першої сторінки протоколу, запитаете, не підписуючи її відразу, щоб на підпис вам були представлені всі сторінки одночасно. Якщо вам в цьому відмовлять, тоді у вас буде підстава відмовитися підписувати що б там не було.

Свідок, після допиту, якщо виявляє помилку в даних їм свідченнях, має право написати про це заяву і віднести її до прокуратури і туди, де його допитували. Ця заява має бути долучена до справи. Її копію можна передати захиснику обвинуваченого (якщо останній перебуває під вартою). І якщо свідок допустив якусь моральну помилку в своїх свідченнях, то він вчинить правильно, якщо причепившись до будь-якої неточності своїх показань, відмовиться повністю від них на тій підставі,

що вони містили помилки і неточності. За це його не можна притягнути за **ст. 385 КК** (він відмовляється від своїх свідчень, а не від дачі їх). Тому про цю готовність доречно вказати в заяві. На практиці ця заява мало чим допоможе. Слідство і суд зазвичай не беруть до уваги відмову свідка від своїх показань. Тому краще з самого початку добре підготуватися до допиту і не говорити нічого зайвого.

Не називайте ніяких прізвищ і не давайте ніяких відомостей про осіб, прізвища яких слідчий не сказав. Не пишіть і не підписуйте відповідей та інших свідчень, в яких зустрічаються прізвища та інші дані про осіб, прізвища яких ще не зустрічалися в питаннях, написаних слідчим. Відмітайте, по можливості, всі питання про осіб, щодо яких справу, за якою ви викликані, не було порушено. Пам'ятайте про те, що будь-яка, навіть невинна, згадка чиїхось прізвищ може насправді несподівано опинитися серйозною. Прізвище все-таки згадане, і цього може виявитися достатнім для виклику згаданої особи на допит. Ви не можете знати, до яких наслідків це призведе. Іноді такі згадки прізвищ призводять до обшуків, а ви не можете знати, що при них буде знайдено.

З нашої точки зору, якщо у вас немає бажання грати в інтелектуальні ігри зі слідчим, ви можете спиратися на одне єдине положення закону — право не свідчити проти себе. Краще за все не відповідати на запитання слідчого, в якій би якості вас не викликали, посилаючись на те, що все вами сказане може бути використано проти вас. Якщо слідчий запитає «як саме», скажіть, що ви не сильні в юридичній науці, і саме тому побоюєтеся, що сказані вами слова підуть вам на шкоду.

ПРОТОКОЛ ДОПИТУ ПІД ЧАС КРИМІНАЛЬНОГО СЛІДСТВА

Згідно до ст. 104 КПКУ, хід і результати допиту відображаються в протоколі. У протоколі вказуються: місце і дата допиту, час його початку і закінчення з точністю до хвилини; посада, прізвище та ініціали особи, яка склала протокол; прізвище, ім'я та по батькові кожної особи, учасника в допиті, а в необхідних випадках його адресу та інші дані про його особу.

Якщо в ході допиту проводилися фотографування, аудіо- та/або відеозапис, кінозйомка, то протокол повинен також містити: запис про проведення фотографування, аудіо- і/або відеозапису, кінозйомки; відомості про технічні засоби, про умови фотографування, аудіо- і (або) відеозаписи, кінозйомки і про факт призупинення аудіо- і (або) відеозаписи, кінозйомки, причини і тривалості зупинки їх запису; заяви допитуваної особи з приводу проведення фотографування, аудіо та/або відеозапису, кінозйомки; підписи допитуваної особи і слідчого, що засвідчують правильність протоколу.

Допитуваною особою в ході допиту можуть бути виготовлені схеми, креслення, малюнки, діаграми, які долучаються до протоколу, про що в ньому робиться відповідний запис. Після закінчення допиту протокол пред'являється допитуваній особі для прочитання або за її проханням оголошується слідчим, про що в протоколі робиться відповідний запис. Клопотання допитуваного про доповнення і уточнення протоколу підлягає обов'язковому задоволенню. У протоколі вказуються всі особи, що брали участь в допиті. Кожен з них повинен підписати протокол, а також всі зроблені до нього доповнення і уточнення. Факт ознайомлення з показаннями та правильність їх

запису допитувана особа засвідчує своїм підписом в кінці протоколу. Допитувана особа підписує також кожну сторінку протоколу. Про відмову від підписання протоколу слідчий робить відповідний запис, можна пояснити причини відмови.

Будьте готові до того, що з першого допиту ви можете вийти не свідком, а підозрюваним, і не додому, а в ізолятор тимчасового тримання (ІТТ). Але не лякайтеся цього.

ПЕРШИЙ РАЗ В КАМЕРІ ІЗОЛЯТОРА ТИМЧАСОВОГО ТРИМАННЯ (ІТТ)

Переступивши поріг камери, зрозумійте: ви тепер один, ніякої допомоги нізвідки вам не буде, розраховувати тепер вам треба тільки на самого себе. Це мобілізує.

Не лякайтеся ні виду камери, ні виду сусідів по камері — і те, і інше по першому враженню може бути зловісним.

Не вірте тому, що вас кудись викличуть завтра або хтось прийде поцікавитися вами вранці: протягом найближчих трьох днів вам будуть тільки видавати малу кількість несмачної їжі і на всі ваші питання односкладово відповідати: «Нічого не знаємо». Так робиться слідством спеціально, щоб зломити вас. Знайте, що слідство про вас пам'ятає і через наглядачів, співкамерників уважно стежить за вами всі ці дні. А родичі метушаться, намагаючись передати вам продукти, одяг, ліки, але їх просто не пускають до вас, і передачі навмисно не беруть.

На волі йде бурхливе життя, пов'язане з вами, тому камерна тиша оманлива.

У камері не розпускайте язика про свою справу. Відповідайте так само коротко, як на допиті. Будьте готовим до провокацій як з боку тюремників, так і з боку співкамерників - вони (один з них практично завжди) можуть бути підіслані слідством.

Будьте готові до того, що раптово вас можуть етапувати в СІЗО (слідчий ізолятор), тобто до в'язниці. Сам факт етапу пригнічує, проте в тюрмі набагато легше, ніж в ІТТ. Парадокс, але це так.

Відмовтеся (надовго) від зітхань про смачну їжу - їжте все, що дають, не дивлячись на вигляд, смак і т.д. Не думайте про сім'ю. Їм ви не допоможете. Не мучте душу хвилюваннями про них. Будьте спокійні. Злість, ненависть, переживання забирають сили. Намагайтеся спати вночі, а не вдень. Слідкуйте за собою, дотримуйтеся особистої гігієни. Витрачайте час перш за все на відпочинок: відсипається, читайте, пишіть, грайте - все, що можливо. Не підтримуйте пустопорожніх розмов, не піддавайтеся спокусам взяти щось в борг.

Майте мужність кинути палити, інакше ви ризикуєте опуститися до стану людини, випрошуючої цигарку у кого завгодно і за що завгодно.

Зрозумійте: на довгі місяці у вас почалося зовсім нове для вас життя, що здебільшого від вас не залежить. Підіть в себе. Займайтесь не самокопанням, самознищенням або покаанням, а самоаналізом. Ні в якому разі не входите до стану звинувачення себе. В камері поведіться незалежно і рівно: ви всі тут

в однаковому становищі.

Вивчайте КПК якщо він у вас є.

ПЕРШИЙ РАЗ У В'ЯЗНИЦІ ТА ЖИТТЯ В КАМЕРІ

Усвідомте собі, що ви повністю втратили свій статус, який був у вас на волі: тепер до вас ставляться як до закінченої нікчемності всі тюремники — від рядового до начальника в'язниці. Запам'ятайте це і не ображайтесь.

Приготуйте себе до похмурого, абсолютно гнітючого виду як тюремних приміщень, так і тюремників. В каптьорці візьміть матрац, подушку, ковдру, постільну білизну, ложку, кружку — все, що запропонують. Не лякайтеся, зайшовши в камеру: відчуття, що ви потрапили в пекло, в кримінальний притон - пройде. Поголені, зловісні люди через півгодини можуть викликати у вас симпатію.

Перша ваша камера у в'язниці — карантин. Тут все загальне, не бійтеся що-небудь брати зі столу, ніхто вас не буде ганьбити. Тут немає підступностей серед арештантів. Тут вам пояснять звід камерних правил. Але і не забувайте: і тут можуть бути підсадні. Не проникайтесь безмежною повагою і довірою до сусідів по камері: цілком можливо, що ви серед них самий освічений, найрозумніший і найсильніший, а вони лише маюються бувалими.

Намагайтеся знайти своє місце в камері. Зрозумійте, що ви можете бути корисні іншим. Спіть при першій-ліпшій можливості, як тільки побачите нари вільними. За речі не турбуйтеся — тут не крадуть. Ні в якому разі не переходьте на тюремний жаргон — залишайтеся людиною і тут. Пам'ятайте: на волі про вас не забули і намагаються все зробити, щоб звільнити вас. Їм зараз, можливо, важче, ніж вам. У камері вам потрібно мати своє: ложку, кружку, миску, мило, зубну пасту і щітку, мочалку, рушник, постільну білизну, гумові шльопанці. З продуктів: сало, цибуля, часник, згущене молоко. З ліків — ваші традиційні: від кашлю, застуди, шлункових і головних болів; якомога більше вітамінів, особливо вітаміну С. Можна мати кип'ятильник, телевізор. Потрібно мати ручку, зошит, шахи (доміно, шашки — за бажанням), щось освітнє.

У в'язниці ви нікому не потрібні (і тюремникам — вони вам не докучають), тому подумайте, куди ви будете дівати цю прірву часу.

Увійшовши в камеру, привітайтеся, запитаєте, куди можна кинути матрац. Вас можуть перевірити, вказавши місце поряд із туалетом. Посміхніться і покладіть матрац на будь-яке місце, але не поруч із туалетом. Спокійно чекайте — вам скажуть, де і коли ви будете спати (камери переповнені, тому спати доведеться по черзі).

Коли вас запросять для розмови в куточок камери дуже загрозливого вигляду люди і запропонують поділитися або помінятися речами, не погоджуйтеся ні на те, ні на інше, навіть не пояснюючи причин: «Не хочу». А людей цих не бійтеся — вони грізні тільки на вигляд. Запам'ятайте: жодну вашу річ (включаючи передачі) ніхто без вашої згоди не візьме і у вас

не відніме: право власності в камері святе. Не забувайте і ви про це — не торкайтеся до чужого, не запитавши попередньо дозволу. Не потрапляйте в залежність від чого-небудь або кого-небудь; відмовтеся від шкідливих звичок, тим більше поганих — куріння, наприклад. Залежність від куріння чи не основна причина падіння людини в тюрмі. Ретельно стежте за собою; при першій нагоді мийтеся, періть одяг, підстригайтеся і т. д.

Ведіть раціональний спосіб життя: по можливості збалансовано харчуйтеся (якщо вам є передачі), регулярно споживайте вітаміни, хворобу глушіть при першому нездужанні. Намагайтеся дотримуватися режиму, який можливий: спати бажано вночі. Як можна більше рухайтеся.

Пам'ятайте, що камера - ваш будинок на кілька місяців, а то й років. Тому — обживайтесь. Однак намагайтеся не звикати ні до камери, ні до людей, щоб перевід в іншу камеру (що практикується тюремниками часто) не став для вас трагедією. Тримайтеся незалежно. Якщо ви визнали, що знайшли людину (двох, трьох ...), з ким вам легше співіснувати, об'єднуйтеся з ним. Але не дуже поспішаєте з цим.

Не допускайте перетворення себе в рабовласника: вам може бути запропонована робота госпобслуги. Опуститися в тюрмі можна двояко: стати «господиною» (рабом) або стати власником «господини», і те й інше - розтління душі.

Не замикайтеся в думках на своїй справі, не концентруйте увагу на своєму нинішньому положенні, малюючи його жахливим, неможливим та інше, — ваше становище, нехай неприємне, незручне і т.д., все ж в тисячу разів краще положен-

ня в'язнів ГУЛАГу, а люди виживали і там.

Пам'ятайте, що б не трапилося, нехай навіть ви будете засуджені, життя на цьому не закінчується. І попереду вас чекають побачення з родичами, апеляції, пересуд, амністії.

Пам'ятайте: всі жахи, які вам малювали про життя в «хаті» (тобто в основній камері), є насправді, але зовсім не такі жахливі, тому що ступінь їх «жахливості» залежить від вас самих. Табу камерного життя, які існують, носять частіше гумористичний характер, якщо ставитися до них спокійно. Реальні камерні закони прості: недоторканність особистої власності і непротивлення особистої волі. Ці принципи як захищають вас, так і є вашими ворогами. Основний ваш ворог в камері: ваша слабкість перед спокусами і ваші погані звички. Не піддавайтеся новим поганим звичкам. Одна з них - пити чифир. Ніколи нічим не міняйтеся (одягом, речами, продуктами...) з сусідами по камері. Ніколи нічого не просіть у сусідів по камері. Ніколи не вдавайтеся в «розборки», якщо вас не просять. Не піднімайте ніяких «повстань» проти камерних порядків, якими дикими б вони вам не здавалися, - живіть самі по собі. Бажані вам зміни настануть самі, через деякий час, через те що інші на вашому прикладі зрозуміють: і у в'язниці можна залишатися людиною.

Випробування часом — найбільш сильний вплив на вас в тюрмі.

Вам здається, що всі забули вас: і «органи», і сім'я, і друзі. Будьте впевнені, що це не так. Атмосфера в'язниці брехлива, пам'ятайте це і, якщо це вас не заспокоює, повторюйте собі самі: «Слідство навмисно робить так, щоб у мене склалося враження, що я забутий усіма».

Присвятіть «час забуття» самому собі. Озирніться на минуле. Загляніть в майбутнє. Робіть це спокійно: вам поспішати нікуди. Займіться самоосвітою. Цілком можливо, що цей період спокійного життя — єдиний у вас. Використовуйте його. Ні в якому разі не зосереджуйтеся на своїй справі: той обсяг інформації, який у вас був, ви давно вже переробили, нічого нового у вас немає — чекайте зрушень.

Пам'ятайте: ви повинні боротися з «правосуддям», а не чекати від нього милостей — їх не буде. Тому дуже добре вивчіть УПКУ і стежте за його дотриманням і слідством, і тюремниками. Відразу ж пишiть скарги прокурору, в управління юстиції, депутатам всіх рівнів, в Генпрокуратуру - як тільки побачите будь-яке порушення закону слідством або в'язницею. Залишайте собі копію.

Використовуйте всі можливості, щоб самому добитися виходу на свободу: пишiть клопотання слідству, прокуророві, скарги до суду відразу ж, як з'являться до того приводи.

Не бійтеся Системи, не бійтеся слідства — чиніть опір. Тільки боротьба підтримає вас, не дасть вам опуститися душою і тілом.

ПОРАДИ РОДИЧАМ ТА ДРУЗЬМ ЗААРЕШТОВАНОГО

Перш за все — не панікуйте. І не тіште себе надією, що там розберуться і скоро випустять — це навряд чи станеться. При-

йміть арешт, що трапився, як чергове, але не смертельне випробування, що випало на вашу спільну долю. Не домагайтеся негайного побачення — ці клопоти порожні, тому що зазвичай перше побачення дають після оголошення вироку на суді. Починайте одразу готувати передачу. Ось яка приблизно передача повинна бути в перший раз (уточніть список допустимих речей для передачі — в кожному конкретному закладі він свій):

- Зубна щітка, зубна паста — 1 тюбик;
- Гребінець (не металевий);
- Набір одноразових станків для гоління;
- Рушник (невеликий);
- Мило (по шматку туалетного і господарського);
- Постільна білизна: наволочка, два простирадла;
- Гумові шльопанці;
- Змінна білизна, шкарпетки;
- Сигарети;
- Кип'ятильник;
- Костюм спортивний;
- Письмове приладдя, конверти;
- Будь-яке читання (що любить);
- Вітаміни і «його» ліки (передаються через медсанчастину);
- Якась настільна гра (що любить).

Усе. Не мудруєте з їжею — вона в перші дні зовсім не потрібна. А всі речі і одяг передавайте старі: в'язниця — не місце світських прийомів.

Якщо слідчий дозволить підготувати вашого арештанта до етапу в тюрму, то забезпечте його їжею: тушонка — 2 банки, згущене молоко — тільки в тюбиках, сало — 1 кг, цибуля — 1 кг, часник — 0,3 кг, цукерки — 1 кг, чай — 1 пачка, сіль.

Надалі намагайтеся передачі збирати невеликі, але частіше. Ви повинні пам'ятати: у в'язниці головне — не скільки передають і чого, а відчуття непокинута, підтримки з волі.

Шукайте адвоката і як можна частіше організуйте зустрічі арештованого з адвокатом. Тоді і ви будете знати, як він і що йому потрібно, і він буде спокійний. Адвокат же у зустрічах з підзахисним не обмежений ні по часу, ні за кількістю зустрічей. Він — порятунком не тільки тому, хто за ґратами, але і вам.

Зареєструйтесь на форумах для тих, хто чекає рідних з місць позбавлення волі, — там завжди допоможуть порадою.

**КОРИСНІ
ПОСИЛАННЯ**

Українська Гельсінська спілка з прав людини

<https://helsinki.org.ua/>

Рух анархістів України

<https://revdia.org/>

Кодекси України

https://kodeksy.com.ua/kodeksi_ukraini.htm

«Як бути свідком»

<http://www.index.org.ru/ostrova/albreht.html>

Глобальна мережа моніторингу діяльності держав та до- тримання громадянських свобод

<https://www.statewatch.org/>

Міжнародна правозахисна організація

<https://www.privacyinternational.org/>